

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ШІ ТИСЯЧОЛІТТІ

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
(150-річчю від Дня народження Михайла Грушевського)
22 листопада 2016 р.

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр)
А 43

А 43 Актуальні питання історії України у III тисячолітті: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 22 листопада 2016 року). / укладачі: В. С. Мисик, І. Ф. Янюк. – Тернопіль: ТОКІППО, 2016. – 39 с. (А-4).

Організатори конференції не завжди розділяють думку учасників. У збірнику максимально точно відображається орфографія та пунктуація, запропонована учасниками.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 8 від 20.12.2016 р.)*

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр)

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ
учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(150-річчю від Дня народження Михайла Грушевського)

"АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ІІІ ТИСЯЧОЛІТТІ"
22 листопада 2016 р.
м. Тернопіль

ЗМІСТ

Ганусевич Н. З. Сакральна пам'ятка епохи бароко в Збаражі: історія, дослідження і реставрація	5
Грибенко О.М. Розбудова судової системи України за часи Української Центральної Ради (червень 1917 – квітень 1918 рр.): історичний аспект	7
Дідух Т. Г. Ставлення Михайла Грушевського до берестейської церковної унії та греко-католицької церкви	9
Підставка Р. В. Мазуранчик З.Ф. "Літописний" Збараж: новий погляд на відомі дати	11
Мацейків Т. Методика навчання етнокультурній історії України у 7-8 класах	14
Мясникова А. С. Муніципальна влада міста Харкова (1871-1917 рр.) в працях дореволюційних дослідників	17
Петровський О. М. Створення органів охорони пам'яток старовини (археології) в Польщі та поширення їх діяльності на Східну Галичину та південно-західну Волинь (1921-1938 рр.)	20
Півень А. В. Перші кроки в громадсько-політичній діяльності Володимира Загайкевича	23
Полянський Ф. І. Український революційний уряд в м.Тернополі (липень 1941 р.)	26
Свідерський Ю.Ю. Реалізація концепції історії княжої Русі-України М.Грушевського у сучасному шкільному підручнику	28
Сіньковська І. М. Літературна спадщина М. Грушевського	30
Янюк І. Ф. Особливості функціонування парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні першої світової війни.	32
Мисик В. С. Проблематика витоків українського народу в історичній спадщині Михайла Грушевського	35
Гурик М. І. Шляхи та умови подолання тоталітарної спадщини в історичній пам'яті українського народу	36

Сакральна пам'ятка епохи бароко в Збаражі: історія, дослідження і реставрація

Однією з найяскравіших пам'яток і найдавніших храмів міста Збаража є римокатолицький костел святого Антонія. Перший храм був побудований на початку XVII ст. власником цих земель Юрієм Збаразьким і зруйнований наслідок воєнних подій, а також пожегів, що не раз знищували центр міста.

Велична і витончена споруда вражає своєю красою та довершеністю. Відчувається щедра рука фундатора та витончений смак замовника будівлі. Храм розташований на правому березі ріки Гнізни [2, с.24]. Фундатором сучасного костелу і монастиря був Станіслав Потоцький. Будівельними роботами керував проєктант і виконавець Ян (Йоган) Ганц, архітектор з міста Кнурова, що в Сілезії [3, с.96]. 1752 року костел був освячений, отримав назву св. Антонія з Падуї і Святого Юрія мученика і відданий для користування. Повністю закінчений і обладнаний костел освятив другого серпня 1755 року Луцький єпископ Антоній Еразм Воллович. У найближчі роки закінчено будівництво монастиря, відбудовано господарські будинки. Уся територія новозбудованого монастиря оточена досить високим камінним муром, у якому - оглядові бійниці.

Костел мурований з каменю в стилі бароко. Це тринавна базиліка з видовженим на схід прямокутним в плані вівтарем і увігнутою конфігурацією завершеного щипцем фасаду [6, с.27]. Вежі чотирирусні, закінчуються дерев'яними куполами, які покриті бляхою і увінчані металевими хрестами, та сигнатурка на сьогодні не відновлена. Дах костелу високий, двосхилий, оформлений фронтонами, покритий бляхою. Простір інтер'єру розкривається вглиб об'єму, стилізований під ренесансно-барокову архітектуру. Перекриття – хрещаті та півциркульні з розпалубками на підпружних арках, що лежать на потужних широких стовпах. До західної стіни примикають півкруглі хори. Усі вівтарі костелу одного типу: чотириколонні, з розірваними фронтонами і різноманітними за формою аттиками, на яких розміщені майстерно виконані скульптури [1, арк.6].

У храмі частково збереглися фрески художника XVIII ст. Сливінського. 1750 року в костелі працював львівський різьбяр Антон Осінський, автор декору дев'яти вівтарів та дерев'яних скульптур, що знаходилися в головному вівтарі, зокрема це скульптура св. Рози, св. Симеона, св. Миколая і св. Станіслава. У храмі було ще дванадцять бокових, що давало змогу відправляти Богослужіння священникам одночасно біля тринадцяти вівтарів, які, як і колони, були покриті сусальним золотом. Шість вівтарів у правій і лівій навах у деталях відрізняються між собою в основному різними за формою аттиками, на яких частково збережені скульптури. Однак вівтар однієї нави, як у дзеркалі, повторюються у другій. Це зумовлює думку, що вони могли бути виготовлені в парі і симетрично розміщені в обох навах. В інтер'єрі – ілюзорний архітектурний розпис стін виконаний у 1790-х роках Ігнацієм Барчем [5, s.84].

16 червня 1789 року велика пожежа міста пошкодила костел – згорів покритий мідною бляхою дах, в інтер'єрі – головний і два бокові вівтарі, орган. 1790 року проводилися ремонтно-реставраційні роботи, під час яких були відновлені головний і бокові вівтарі.

Перша світова війна 1914-1918 років, а потім революційні бої, які тривали до 1920 року, завдали значної шкоди монастиреві. У період воєнних дій, у 1941-1945 роках, монастир не зазнав серйозних руйнувань, хоча не обійшлося і без шкоди. У липні 1941 року згоріли вежі, дах і третя декоративна вежа, механічний годинник. Дах відновлено у жовтні цього ж року, правда без третьої декоративної вежі (сигнатурки), що знаходилася над апсидою. Вежі були покриті шатровим дахом (конвертом), а сучасного виду набули у 1970-х роках. З 1946 року костел закрито. Але найбільших руйнацій було завдано монастирю і костелу у часи радянської влади [7, s.69].

Заново костел освячений 3 серпня 2000 року львівським архієпископом М.Яворським. Також було відновлено три вівтарі храму, зокрема два бокові вівтарі центральної і один – південної нав. Реставрація костела почалася за о.Максиміліана [4, s.20]. Гроші передавалися з

усієї Польщі: римо-католицька громада дуже хотіла допомогти українській громаді відкрити цей храм. Розчистили підвал, останки людей, що були там поховані, перезахоронили на кладовищі, побілили стіни і склепіння над головним вівтарем, відреставрували два вівтарі, які знаходяться по обидва боки від головного вівтаря (вівтар Матері Божої і вівтар Ісуса Христа). У лютому 1994 року було створено Державний історико-архітектурний заповідник – і костел, що був пам'яткою архітектури XVII ст., став об'єктом, який належить зазначеній організації, а тому парафіяльні роботи було припинено. З 2005 року монастирський комплекс знаходиться на балансі Національного заповідника «Замки Тернопілля». Згідно з Постановою № 970 Ради Міністрів Української РСР від 24.08.1963 згаданий вище об'єкт є пам'яткою національного значення. У монастирських приміщеннях проводяться ряд відновлювальних робіт, а також заново було перекрито дах храму.

2012 року проводилися реставраційні роботи щодо двох веж та верхнього фронтону костела Святого Антонія і Святого Юрія. Брак державного фінансування не дозволяє провести повний обсяг необхідних консерваційних і реставраційних робіт у храмі.

Як бачимо, костел Святого Антонія з Падуї і Святого Юрія мученика є одним із цінних зразків бароко на західноукраїнських землях. Добре, що реставраційні роботи проводяться без поспіху, а тому, відповідно до обставин вони протяжні у часі, тому що кожен відновлений елемент – це цілий фрагмент нашої історії. Можна визнати, що інтер'єрний ансамбль костелу в Збаражі є цінною пам'яткою архітектури, скульптури і монументального живопису на території Західної України другої половині XVIII століття і цікавим зразком синтезу мистецтва того часу, який потрібно досліджувати, професійно реставрувати, щоб зберегти на віки.

Джерела та література:

1. Могитич І. Р. Комплекс споруд монастиря отців Бернардинів у м.Збаражі Тернопільської області. Мистецька оцінка збереженого декору і інтер'єра костелу / І. Р. Могитич, М. П. Гайда, В. С. Вуйцик. // 1. – 1986. – №3. – С. 4.
2. Сьомочкін І. Монастир бернардинів у Збаражі. / І. Сьомочкін. // Галицька брама: Збараж. – 2004. – С. 36
3. Стецько В. І. З питань дослідження та атрибуції творів Антона Осінського зі збірки Тернопільського краєзнавчого музею. / В. І. Стецько // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції / В. І. Стецько. – Тернопіль, 2013. – С. 96–100.
4. Lucjan P. Kosciol Ojcow Bernardynow w Zbarazu / Piotr Hozer Lucjan. – Kraków: Kalwaria Zebrzydowska, 2005. – 170 с.
5. Rakowski G. Przewodnik krajoznawczo-histeryczny po Ukrainu zachodniej. Zbaraż i okolice. Cz.1.- 84s.
6. Szustakowski M. Od Zbaraża do Wrocławia – na Czarным Tatarskim Szlaku. Wspomnienia / Szustakowski. – Wrocław, 2010. – 674 с.
7. Tokarczuk I. Od Zbaraża do Przemyśla. Wstęp, opracowanie, wywiady Lucyna Zbikowska / Tokarczuk. – Michalineum, 1998. – 390 с.

РОЗБУДОВА СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЗА ЧАСИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (ЧЕРВЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

З утворенням і поступовою еволюцією Української Центральної Ради від громадського органу до вищого законодавчого органу (парламенту) постало гостре питання формування національної судової системи.

27 червня 1917 року була опублікована «Декларація Генерального Секретаріату», де вперше окреслено коло діяльності секретаріату судових справ. Так: 2 завданням Секретаріату в справах судових має бути підготовка судових інституцій на Україні до тих форм і того стану, в якому вони мають бути в автономній Україні. Ця робота має розпадатись на підготовку справи українізації та демократизації суду і виробу відповідних законопроектів, котрі б намітили ті форми суду, які відповідали б автономному ладу на Україні [1, 3].

Незабаром, 15 червня 1917 року на Засіданні Малої Ради секретарем судових справ був затверджений В Садовський. Але слід зазначити, що за «Інструкцією Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату» від 4 серпня 1917 року дана посада не передбачалась [2, 1].

Таким чином, лише з поваленням Тимчасового уряду і захопленням влади більшовиками в Петрограді дало можливість знову поставити питання про створення національної судової системи.

Так, на засіданні Української Центральної Ради, 30 жовтня 1917 року було прийнято рішення про доповнення складу Генерального Секретаріату «комісарями по справах військових, продовольчих, залізничних, пошти і телеграфу, судових» [3, 375]. 1 листопада 1917 року комісаром судових справ став есер М. Ткаченко. 7 листопада 1917 року назву «Генеральний комісаріат судових справ» було «замінено Генеральний секретаріат судових справ» [4].

20 листопада 1917 року Українська Центральна Рада прийняла постанову: «Суд на Україні твориться іменем Української Народної Республіки» [5].

Після створення Генерального секретаріату судових справ Української Центральної Ради вирішує приступити до реформування судової системи. Перш за все було необхідно приступити до створення найвищого судового органу.

Законопроект про створення Генерального Суду внесено і обговорено на засіданні Генерального Секретаріату 29 листопада 1917 року він був ухвалений Українською Центральною Радою [6].

Отже, Генеральний Суд мав діяти на засадах, що визначенні законом, до прийняття Конституції. В статті 1 даного закону зазначалось: Генеральний Суд складається з трьох департаментів – цивільного, карного, адміністративного і виконує на цілій території України всі функції, належні досі Правительствующому Сенатові в справах судових і справах нагляду над судовими установами і особами судового відомства також тимчасового, до розв'язання питання про скасування особливих судів, виконує функції головного воєнного суду, щодо справ, вирішених на території України [7, 1].

Місце перебування Генерального Суду визначено м. Київ. Члени Генерального Суду отримували звання генеральний суддя на основі Конституції. Їх повноваження визначались відповідними дореволюційним російським законодавством.

Введення конкретної справи доручалось одному із судів. Керівництво канцелярією, «розпорядною» та господарською частиною мав здійснювати суддя за призначенням генерального секретаріату судових справ.

При генеральному суді утворювалось також прокуратура, яку очолював старший прокурор. Регламент її роботи затверджувався генеральним секретаріатом судових справ. В

прокуратурі Генерального суду згідно штатного кошторису були такі посади: старшого прокурора, три-прокурора, писаря і помічника [8].

17 грудня 1917 року Українська Центральна Рада затверджує закон «Про заведення апеляційних судів». За даним законопроектом передбачалось створення 3 апеляційних судів – Київського, Харківського, Одеського [9]. Юрисдикція Київського апеляційного суду поширювалося на територію: Київської, Полтавської, Чернігівської, Волинської, Подільської губерній; Харківського – на територію Харківської і Катеринославської губерній та Бердянського і Мелітопольського повітів Таврійської губернії; Одеського – на територію м. Одеси, а також Херсонську губернію і Дніпровський повіт Таврійської губернії.

Всіх судів апеляційних і Генерального суду призначала Українська Центральна Рада (далі УЦР) на підставі закону «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і апеляційних судів» від 23 грудня 1917 року. [11].

Право на зайняття посади суддів і прокурора зазначених вище судів, мала особа з вищою освітою. Але при отриманні 3/5 голосів присутніх членів УЦР, суддями могли бути обрані і особи без вищої освіти. Вибори суддів відбувались шляхом таємного голосування. Обраним вважався кандидат, що набрав більшість голосів, за винятком випадку, коли необхідно обрати 3/5 голосів присутніх членів УЦР.

21 січня 1918 року відбулися вибори суддів Генерального і Київського апеляційного суду. Суддями Генерального суду були обрані наступні кандидатури: Пухтинський М.Д., Ачкасова П.М., Бутовський О.М., Попов Г.С. Суддями Київського апеляційного суду обрали: Лашенка Р.М., Яценка Н.М., Коренева В.О., Гречуха Т.І., Подгорського О.І., Малютіна І.В., Юдіна М.І, Гречинського С.П. [12, 1].

Отже, слід зазначити, що переважна більшість судових органів УНР наприкінці 1917 – початку 1918 років не функціонували. На думку Д.І. Дорошенка: «Більшовицька окупація кінця 1917 і початку 1918 рр. внесла велику дезорганізацію в судове життя: багато судових діячів було замордовано, багато десь поховались і повтікало. Міністри судових справ С.П. Шелухину, який фактично перший організував міністерство судових справ, довелось відновляти судовий апарат на місцях і робити багато нових призначень на судові посади» [13, 371].

Джерела та література:

1. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. - № 10. – червень. – С. 3;
2. Вісті з Української Центральної Ради. – № 20/21 – листопад. – С. 1;
3. Українська Центральна Рада Документи і матеріали в II томах. – К., 1997. – Т.1. – С. 375;
4. Центральний Державний Архів Вищих Органів України. – Ф. 1115. – Українська Центральна Рада. – Оп. 1. – Одн. зб. 1. – Арк. 35;
5. ЦДАВОУ. – Ф. 1115. – Українська Центральна Рада. – Оп. 1. – Одн. зб. 1. – Арк. 36;
6. ЦДАВОУ. – Ф. 1063. – Генеральний Секретаріат. – Оп. 3. – Од. зб. 1. – Арк. 98, 99;
7. Вісник Генерального Секретаріату. – 1917. – 9 грудня. – С. 1;
8. ЦДАВОУ – Ф. 1064. – Рада Міністрів. – Оп. 1. – Од. зб. 77. – Арк. 14
9. ЦДАВОУ. – Ф. 1115. – Українська Центральна Рада. – Оп. 1. – Одн. зб. 1. – Арк. 169 – 170;
10. ЦДАВОУ. – Ф. 1115. – Українська Центральна Рада. – Оп. 1. – Одн. зб. 1. – Арк. 176;
11. Там же. – Арк. 178;
12. Вісник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. – 1918. - № 2. – 11 січня. – С.1.;
13. Дорошенко Д.І. Історія України 1917 – 1923 рр. У 2-х т. / Д.І. Дорошенко. – Ужгород, 1930. – Т. I. – Центральна Рада. – С. 371.

Ставлення Михайла Грушевського до Берестейської церковної унії та Греко-католицької церкви

Важливе місце в духовному та суспільно-політичному житті України займає Греко-католицька церква (далі – ГКЦ). З часу створення за підсумками Берестейської церковної унії 1596 р. – вона була виразником національних прагнень українського народу, його етнічної та культурної самоідентифікації.

В історичній науці є різні трактування Берестейської унії – від її повного схвалення до категоричного осуду. У цьому контексті потрібно відзначити праці М. Грушевського, спрямовані на об'єктивне висвітлення окресленої проблеми. Попри те, що М. Грушевський залишався прихильником православної церкви, він толерантно ставився до всіх українських конфесій. Зокрема, учений розглядав Унію в контексті політичних реалій XVI–XVII ст., коли тогочасний український національно-визвольний рух проходив під знаком релігійно-церковного відродження. Саме тоді православна церква наповнилася національним змістом, наблизилася до потреб життя українського народу.

Проаналізувавши суспільно-політичні процеси, які передували Унії, М. Грушевський визначив такі головні причини її укладення: гостра криза православного церковного життя в Україні в другій половині XVI ст. і розуміння необхідності глибоких реформ церкви з боку вищої православної ієрархії, а також прагнення завдяки об'єднанню з католицькою церквою урівнятися в правах із католиками. Ще одна мета духовенства – звільнення з під впливу братств, які були носіями реформації в православній церкві. Таким чином, відбувся перехід православних ієрархів на унійні позиції, що спричинило розкол в українському національно-визвольному русі, який заважав консолідації суспільства в боротьбі з іноземним поневоленням.

У той же час, боротьба між прихильниками і противниками Унії призвела до зростання національної самосвідомості та активізації культурного життя в Україні і сприяла поступовому перетворенню ГКЦ, особливо на теренах Галичини упродовж XIX – на початку XX ст., у національну церкву, захисника української духовної та культурної традиції [2, с. 608–613; 4, с. 88–94].

Характерно, що попри виразну національну спрямованість ГКЦ на початку XX ст., М. Грушевський все ж проявляв стосовно неї певну упередженість, яка проявилася під час Української революції 1917–1921 рр. Так, наприкінці квітня 1917 р., перебуваючи в Києві, митрополит А. Шептицький запропонував керівництву Центральної Ради об'єднати українські церкви в єдину помісну церкву України. Однак М. Грушевський та інші керівники Центральної Ради не надавали важливого значення церкві для розбудови незалежної держави, а загалом в уряді орієнтувалися на православні церковні кола, які підтримували національну юрисдикцію та українізацію православної церкви. Тому ідею унії церков в Україні, яку запропонував А. Шептицький, Центральна Рада відхилила [1, с. 155–156; 3, с. 42].

Таким чином, наукові праці М. Грушевського були спрямовані на об'єктивне висвітлення передумов і причин укладення Берестейської церковної унії та подальшого процесу становлення ГКЦ як важливого чинника релігійного і національного життя українського народу. Проте необхідно зазначити, що в період боротьби за незалежність України через недооцінку ролі церкви в тогочасному житті суспільства з боку М. Грушевського та інших членів Центральної Ради була втрачена можливість для врегулювання тривалого релігійного конфлікту і створення єдиної помісної церкви в Україні.

Джерела та література:

1. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): Монографія / Е. В. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с.

2. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – Т. 5. – Київ: Наукова думка, 1994. – 704 с.
3. Дорошенко В. Великий Митрополит (Пам'яті Митрополита А. Шептицького): спогади й нариси / В. Дорошенко. – Йорктон: [б. в.], 1958. – 56 с.
4. Тимошенко Л. В. Доба Берестейської унії / Л. В. Тимошенко // Вісник ООЧСУ. – 1995. – № 2. – С. 87–96.

"Літописний" збараж: новий погляд на відомі дати

Першою писемною згадкою, виявленою на даний час, про поселення Збираж (саме в такій транскрипції воно фігурує в джерелі) є Галицько-Волинський літопис. Під 1211 р. в цьому джерелі йдеться, що «...Лєстько не зміг узяти Галича і, пішовши, пустошив він довкола Терєбовля, і довкола Моклекова, і Збаража, а Биковен узятий був ляхами і русью» [1].

Перш за все, необхідно відзначити, що дослідження Леоніда Махновця зазначені події датуються не 1211-м, а весною 1214 р..

По-друге, краківський князь Лєшко І Білий, як зазначає Наталя Яковенко, був троюрідним братом угорського короля Андрія II та Романа Мстиславовича. Згідно наших генеалогічних досліджень Лєшко і Роман Мстиславович були двоюрідними. Крім того, Роман Мстиславович був внуком Ізяслава II Мстиславича, рідна сестра котрого - Єфросинія, доводилась бабцею Андрію II.

По смерті Роман залишив двох малолітніх синів: чотирирічного Данила та дворічного Василька. Романова вдова княгиня Анна, заручившись підтримкою угорського короля Андрія II, була визнана боярами регентом при малолітньому Данилові, але втримати влади не змогла. Після загибелі Романа між угорським королем Андрієм та польським князем Лєшком була укладена угода про підтримку династичних прав його синів, якої формально вони дотримувалися. З вищенаведеного випливає, що на той час Лєшко прийшов на Галицько-Волинські землі не загарбати та спустошити їх, а допомогти Данилові утвердитися на троні та вигнати з цих територій бояр.

Наступним цікавим і, водночас, суперечливим фактом в історії Збаража є події, описані польським хронікарем Яном Длугошем під 24 червня 1474 року. В "Історії Польщі" йдеться, що за панування Казимира Ягелончика, "...татари під керівництвом Айдора, Гаджігірея сина, нікчемною зграсю, що налічувала заледве сім тисяч легкоозброєного люду, зненацька напали на Русь і Поділля десь біля дня Св. Івана Хрестителя і околиці Кам'янця, Галича, Глинян, Дунаєва, Гологор, Збаража вогнем, різаниною і всякими іншими лихами спустошили...Замок Збараж здобутий, княжна в ясир взята; сам князь Іван дивлячись на орду, що вдирається до замку і неволю своєї жінки, озброївся серцем Самсона і влаштувавши двом синам і двом дочкам втечу, сам з цілою дружиною своєю та великою кількістю татар, які вже були замок і вежу його опанували, спалив себе і в попелі похований. Був вже в полоні його молодший син, але коли його вели до татарського обозу, один з хлопів товстий і відважний русин повалив трупом ординця, котрий його проводив і звільнив його з неволі. Смерть цього татарина, розляглася в обозі орди великим плачем і голосінням» [2].

Повністю наведений уривок є єдиним першоджерелом про ці події 1474 р. і наступні хронікарі мали б або його повністю переповідати, або викладати у скороченому варіанті. Однак, Мартин Бельський у "Хроніці Польській", переповівши перед тим історію про пограбування навколо Кам'янця, Дунаєва, Галича і т.д., чисельність орди, кількість ясиру тощо, хронікар деталізує захоплення Збаража. Важливо, що наводиться ім'я князя в Збаражі – Іван (в польському оригіналі – Ян), а також описується доля його родини. За М. Бельським, дружина з наймолодшим сином потрапила в полон, а батько з двома синами і дочками (кількість яких не подається), підпаливши замок, вирвалися через неприятеля на волю.

Особливо цікавим на трактовку оригіналу Я. Длугоша є "Польська хроніка" Мартина Кромера 1611 р. В якій йдеться, що «... на той час випадає звістка, що Поділля і Русь татари під керівництвом царика Айдора Ецигеєвого сина йдуть для спустошення поспішаючи... що тільки 7 тисяч татар і то легко озброєних всі коло Кам'янця, Галича Глинян, Дунаєва, Гологор і біля Збаража охопили близько 100 миль в довжину і 30 миль в ширину, палили, вбивали і без великого опору спустошили. Багато смертних заставши на польових роботах як скотину було забрано у поганську неволю. Містечко Литвинів спалено, замок в Збаражі здобуто, в якому князь Іван, або Ян вкритий вогнем згорів: жінку його і одного з трьох синів наймолодшого захоплено і в неволю відведено».

Проаналізувавши тексти хронік, що описують подію, потрібно провести наступні узагальнення:

- в 1474 р. замок у Збаражі і місто було захоплене татарами під керівництвом царевича Айдори;

- князь Іван (Ян) Збараський, влаштувавши втечу двома дочками і двома синами, підпалив замок і згорів разом з своїми дружинниками і татарами, що вже були в замку, а дружина з наймолодшим сином потрапила в полон (останній був визволений невідомим русином).

Ідентифікувати невідомого Айдору вдалося завдяки наведеному імені його батька – засновника Кримського ханства - Хаджі-Гірея (Герая). Найбільш прийнятною особою на роль Айдори, на нашу думку, є син останнього – Хейдар (Хайдер) Гірей.

В результаті консультацій з професором Леонтієм Войтовичем, стосовно історичної особи кримського хана Хайдар-Гірея та його участі у поході 1474 р. вдалося встановити, що:

- Хайдар-Гірей (Айдер-Гірей) після приходу до влади молодшого брата Менглі-Гірея за домовленістю з генуезцями утримувався у їх фортеці Солдаї (Судаку). Після захоплення Кафи і Солдаї турками і зміщення Менглі-Гірея у 1475 р., він короткий час знову був кримським ханом, але у 1476 р. програв братові Нур-Девлет-Гірею і втік до Києва. Звідти у 1479 р. Хайдар перейшов на службу до московського князя. Помер на Білоозері у 1487 р., куди був засланий. В Литву та Москву цей оглан (царевич), звичайно, переходив із невеликим загоном своїх нукерів та уланів. З часів Вітовта Литва приймала ординців на службу як дрібну шляхту;

- Хайдар-Гірей не міг очолювати жодного походу на Поділля у 1474 р., бо сидів тоді як почесний в'язень у консульському замку у Судаку. Не міг він напасти на Поділля і у 1475 р. і, тим більше, у 1476-79 рр., коли перебував на литовській службі;

- М. Кромер і М. Бельський черпали інформацію з Я. Длугоша, а в останнього фактичних та хронологічних помилок було дуже багато, в т. ч. і зроблених спеціально. Польські джерела у більшості випадків називають керівників таких походів ханами або царевичами. Для хана для такого походу 7 тис. війська надто мало, навіть для царевича. Можна припустити, що або Я. Длугош скористався невірними чутками, або ж виправово командував не оглан (царевич), а котрийсь з 6 беїв, який міг мати ім'я Айдер (Хайдар) чи близьке по звучанню.

Наступною датою, що стосується історії території літописного Збаража є подія, що описує руйнування Збаража татарами у 1589 році. "Донесение возныхъ Луцкому гродскому суду объ осмотръ ими мѣстечек и сель Луцкаго повѣта, опустошенныхъ и сожженныхъ татарами" датоване 7 грудня 1601 р. говорить, що "...Къ тому местечка въ року осмѣдсѣять девятомъ спустошонные: местечко Збаражъ, Бадаринцы, Купель, Плебановка, Медын, Стриевка, Кернехов, Колодно, - ... и до того часу пусты есть и людей в нихъ нимашь."

Необхідно зазначити, що «знищене» у 1589 році місто Збараж в 1591 р. «до ґрунту спалене і спустошене» (за винятком замку, інвентар частини якого 1592 р. це підтверджує; на 1601 р. за свідченням згаданих возних Кшиштофа Шуки і Станіслава Янковського – ще «спустошене, пусте і людей в ньому немає», але ж «...на кінець XVI ст. родове гніздо князів Збараських, що складалося в цей час із великого окольного мурованого замку з пригородком та острогом під ним і двох міст – Великого й Малого, одне з яких лежало за ставом, а друге – під горою, виявилось поділеним аж на п'ять частин» [3, с.22].

Крім того, згідно фундаційної таблиці, в 1600 році Збараським старостою Григорієм Новицьким за князя Януша Збараського збудована оборонна церква Спаса на горі Монастирок, будівництво якої тривало на один рік (!) . Це також суперечить свідченням К. Шуки і С. Янковського.

Таким чином, неупереджений аналіз хронік та документальних джерел з теми дав змогу переглянути традиційні уявлення про історію родинного гнізда князів Збараських.

Джерела та література:

1. Галицько-волинський літопис [Електронний ресурс] // Літопис Руський за Іпатським списком. – 1908. – Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/links/galvol.htm>.

2. Długosz J. *Dziejów Polskich. Książ dwanaście* [Електронний ресурс] / Jan Długosz // Ks. XII. – 1870. – Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books?id=_NtbAAAАсAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
3. Собчук В. Д. Мережа оборонних споруд Південної Волині (серед. XIV – I-а полов. XVII ст.) / Володимир Дмитрович Собчук // *Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині. Під редакцією Володимира Собчука* /. – Кременець: Астон, 2006. – С. 17–56.

Методика навчання етнокультурній історії України у 7-8 класах

У межах діяльнійшої парадигми освіти очікуваний інтегрований результат навчання історії –соціально і культурно компетентний громадянин України, здатний успішно реалізовувати власну програму життєдіяльності, бути відповідальним за долю своєї Батьківщини, її місце у світовому співтоваристві.

Вивчення курсу вітчизняної історії передбачає оволодіння учнями ситемою історичних знань про становлення України як держави, її цивілізаційні досягнення. Наголошується на взаємозумовленості соціальних й етнічних процесів як важливих чинників розвитку складних систем, якими є цивілізації, а також тісному взаємозв'язку етнічної і соціальної історії. Аналізуються етапи становлення і розвитку українського народу, його культурні здобутки в контексті загального розвитку людства. Вироблення у такий спосіб емоційно-ціннісного досвіду учнів основної школи у ставленні до минулого, усвідомлення на основі здобутих знань з історії свого роду, краю, Батьківщини, зв'язків між поколіннями українців і власної єдності з ними сприяє їхній адаптації та самореалізації, етнокультурній компетентності та ідентифікації, розвитку громадянськості.

Проблема формування етнокультурної компетентності у процесі навчання історії не є новою. В історії філософської, психолого- педагогічної наукової думки розглядалися різні аспекти цього питання: співвідношень людини і культури (Й.Гердер, Ф.Шеллінг, Е.Фром,Л.Гумільов, С.Гассен, М.Бахтін, М.Шелер, Е.Сміт та ін). діалогу культур (М.Бахтін, В.Біблер), національного образу світу (Г.Гачев); принципи природо-, культуровідповідності освіти (А.Дістервег, К.Ушинський), етнонаціональне виховання (С.Русова, М.Стельмахович,Є.Сявавко та ін.).

Останніми роками зростає інтерес українських вчених-педагогів (Ж.Гаврилук, Н.Лисенко, Л.Перетяга та ін.) і російських (О.Бабунової,С.Галоян,Л.Коновалової, О.Нестеренко, Т.Поштарьової та ін.) до проблеми формування етнокультурної компетентності учнів. У їх працях розглянуті питання формування полікультурної та етнокультурної компетентності особистості (О.Гуренко,Л.Коновалова,Т.Ладиченко Н.ЛисенкоТ.Поштарьова), етнокультурної освіти (А.Альфьорова, С.Галоян, О.Нестеренко), виховання дитини в етнокультурному середовищі (О.Алексєєва,Л.Маєвська). Ці наукові розвідки дають можливість підійти до проблеми формування етнокультурної компетентності в методиці викладання шкільного курсу історії України.

Методичні аспекти застосування компетентнісного підходу на уроках історії відображені у науково-методичному доробку К.Баханова, О.Пометун, Г.Фреймана, проблеми контролю предметних компетенцій учнів розглянуті В.Власовим, І.Колядою, Я.Камбаловою. Питаннями компетентнісного підходу до освіти опікуються наші російські колеги Г. Бордовський, Ю.Варданян, В. Помелов, В. Сєриков, О.Хуторської та ін.

Як зазначає О.Пометун компетентності дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності [2.с.18]. Традиційно називають хронологічну, просторову, інформаційну, аксіологічну, мовленнєву компетентності, формування яких передбачене навчальною програмою з історії [3.с.9]. Виклики часу настійно вимагають виокремити *етнокультурну компетентність*.

Мета даної статті – розкрити методичні засади формування етнокультурної компетентності учнів в процесі навчання історії України в 7-8 класах.

Сутність компетентнісного підходу, на думку сучаснихдослідників, полягає у спрямуванні навчального процесу на набуття учнями важливих компетентностей, тобто загальних здатностей особистості виконуватипевний вид діяльності. Компетентність базується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню. Вона є показником успішності останнього [1].

Компетентнісний підхід передбачає окреслення чіткого кола компетенцій, тобто необхідного комплексу знань, навичок, відношень та досвіду, що дозволяє ефективно

здійснювати діяльність або певну функцію. Підхід визначається державою, установами або окремими особами, які організують той чи інший вид діяльності. Таким чином, відповідність загальної здатності учнів виконувати певну діяльність тим вимогам, які висуваються до її виконання, є ступенем компетентності учня [1]. Етнокультурну компетентність ми визначаємо як осмисленість культурологічних знань, яка забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у екстремальних ситуаціях з'ясування культурологічних проблем. Етнокультурна компетентність передбачає наявність енциклопедичних знань про культуру, їх чітку структурованість (взаємопов'язаність ключових елементів, категоризація) і базування на принципі системного (когнітивного) плюралізму.

Етнокультурна компетентність реалізується у знаннях матеріальної і духовної культури, історичного розвитку української нації, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів рідного народу, а також в уміннях використовувати культурознавчі знання педагогом. Під час навчання культурологічних тем на уроках історії України важливо характеризувати феномен української культури, історію її розвитку, місце в системі світової культури, оцінювати досягнення культури на основі знання історичного контексту їх створення, бути здатним до діалогу культур, вміти висловлювати і обґрунтовувати власну позицію до питань, що стосуються ціннісного ставлення до історичного минулого.

Констатувальні дослідження масової практики навчання історії України засвідчили, що в загальноосвітньому навчальному закладі недостатньо реалізується потенціал етнокультурної складової змісту історичної освіти. Встановлено, що за умов використання вчителями традиційної методики навчання історії найбільша кількість учнів знаходиться на початковому (0,31) і середньому (0,38) рівнях сформованості компонентів предметної історичної компетентності. У процесі теоретичного дослідження проблеми та за результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що ефективність методичних засад реалізації етнокультурної складової змісту історії України виявляється у сформованих елементах історичних компетенцій учнів (хронологічної, логічної, інформаційної, мовленнєвої, аксіологічної) як результат навчальної діяльності.

Пропонована методика реалізації етнокультурної складової змісту історії України в 7-8 класах характеризується єдністю умов, мети, змісту, форм, методів, прийомів, технологій і засобів, орієнтованих на залучення учнів під час вивчення історії України до цілеспрямованого опрацювання етнокультурного матеріалу, на розвиток здатності учня розуміти його зміст, визначати особистісний смисл, вироблення світоглядного плюралізму й толерантності. Результати формувального етапу експерименту виявили значні зрушення у формуванні компонентів предметної історичної компетентності учнів як результату навчальної діяльності. Аналіз рівнів сформованості історичних компетенцій на предмет виявлення в них етнокультурних знань, умінь, навичок і ставлень підтвердив ефективність обраних методичних засад навчання, у ході якого реалізовувався етнокультурний зміст. Статистична перевірка результатів еспериментального навчання підтвердила коректність припущення та ефективність методичних засад реалізації етнокультурної складової змісту історії України в 7-8 класах загальноосвітнього навчального закладу.

Авторська методика реалізації етнокультурної складової історії України як засобу формування компетенцій учнів в етнічній сфері має ряд етапів:

а) підготовка учнів, яка забезпечує певний запас знань та умінь, мовних пізнавальних засобів, необхідних для вивчення етнокультурної історії України;

б) створення позитивного ставлення до навчальної діяльності у зазначеному напрямі;

в) організація творчої навчальної діяльності учнів у процесі набуття етнокультурних знань.

За концептуальними положеннями нашого дослідження етнокультурна складова змісту історії України (7-8 клас) розглядається на трьох наукових рівнях: глобальному, регіональному та локальному. Це дає можливість формувати особистість школяра, його компетентність в етнічній сфері шляхом пізнання дійсності від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до планетарного, світового. Такий підхід забезпечує засвоєння учнем соціально-історичного досвіду у вигляді знань, узагальнених способів дій, без чого неможливе ні відтворення, ні примноження загальнолюдських цінностей.

Визначені нами критерії сформованості етнокультурних знань учнів 7-8 класів загальноосвітніх навчальних закладів та їх показники розкривають комплексні досягнення в навчанні історії: позитивний розвиток потреб і мотивів у діяльності учня; розвиток інтелекту; цілісне і світоглядне сприйняття навколишнього етнокультурного середовища.

В результаті нашого дослідження ми дійшли висновку про необхідність і можливість удосконалення методів, форм та засобів вивчення етнокультурної складової змісту історії України. Показано, що в становленні цієї проблеми важливе значення має ознайомлення учнів з методологією історичної науки, формування правильних підходів до класифікації суспільних стосунків, що є основою вивчення історії населення, його діяльності, культури, побуту тощо. З'ясовано, що формування етнокультурних знань учнів поліпшується, якщо:

а) вони виробляються на індуктивно-практичній основі з поступовим залученням елементів дедуктивних міркувань;

б) максимально використовується принцип наочності;

в) організовується різноманітна діяльність учнів, види якої систематично чергуються.

Наше дослідження підтвердило припущення про те, що успішній реалізації етнокультурної складової змісту Історії України у 7-8 класах сприяє:

- послідовний і внутрішньо узгоджений розподіл навчального етнокультурного матеріалу за семестрами і роками навчання, з урахуванням усіх знань, умінь і навичок, змістового компонента, кінцевого результату та особливостей попередньої підготовки учнів;

- цілеспрямоване планування навчального процесу з урахуванням оптимальної послідовності у розташуванні навчального етнокультурного матеріалу за темами;

- перехід від простих систем і структур до складних, від конкретних до загальних, і навпаки;

- вивчення наступного навчального матеріалу тільки після міцного засвоєння попереднього;

- чітке виокремлення головного, суттєвого в матеріалі, що вивчається, намагання його систематизувати, узагальнити і класифікувати учнями;

- передумання теоретичних занять практичним, методично обґрунтоване чергування теоретичних і практичних занять;

- пошук можливостей комплексного використання знань, умінь і навичок під час проведення різноманітних занять

Отже, методика вивчення етнокультурної історії України як засобу формування компетенції учнів в національній сфері носить універсальний характер, володіє значним поліваріантним потенціалом. З практичного погляду реалізація її основних методичних ідей, принципів побудови і розв'язання поставлених завдань доступна як початкуючому вчителю історії, так і вчителю – фахівцю. Ця система може з успіхом застосовуватися як в профільних класах так і в звичайних класах загальноосвітніх шкіл. Досвід використання даної методики вивчення етнокультурної історії України свідчить про те, що за основними методико-педагогічними критеріями її ефективність, порівняно з класичними формами вивчення у школі історії значно вища традиційної.

Джерела та література:

1. Баханов К. Д. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. - Х.: Вид. – во "Основа", 2005. - 128с.
2. Пометун О. І., Фрейман Г. А. Методика навчання історії в школі. - К.: Генеза, 2005. - 328с.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів України. Історія України. Всесвітня історія. 5-11 класи. - К.: Перун. 2012. - 233с.
4. Савченко О. Я. Зміст шкільної освіти на рубежі століть [Текст] / О. Я. Савченко // Шлях освіти. - 2000. - №3. - с. 2-6

МУНІЦИПАЛЬНА ВЛАДА МІСТА ХАРКОВА (1871-1917 рр.) В ПРАЦЯХ ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Перші спроби осмислити демократичні зміни в масштабах муніципальної діяльності належали безпосереднім учасникам та свідкам цього процесу, а саме гласним Харківської міської Думи та міським головам.

Висвітлення процесу становлення та діяльності органів місцевого самоврядування Харкова започаткував Гордієнко Є.О. у праці «Харківське міське самоврядування, потреби його та недоліки» у 1884 р. [8]. Автор зосередив свою увагу саме на недоліках роботи гласних Харківської міської Думи, висвітлив основні проблеми, які виникали на шляху децентралізації влади Російської імперії. А також пропонував конкретні шляхи вирішення проблем та недоліків у становленні та розвитку муніципалітетів міста Харкова.

Бабецький А.В. у праці «Харків напередодні нового Міського Положення» (1891 р.) [1] аналізує необхідність демократизації органів міського самоврядування, на прикладі міста Харкова доводить довгоочікуваність введення нового Міського Положення.

Максименко Д.П. у праці «Нарис діяльності Харківського міського громадського управління з початкової народної освіти» (1903 р.) [9] розкрив просвітницьку діяльність органів Харківського муніципалітету, навів значний фактичний матеріал, надав інформацію про рішення Думи щодо розвитку освіти міста Харкова. Автор акцентує увагу на діяльності училищної комісії міської Думи.

Чимало авторів на початку ХХ ст. започаткували публікацію матеріалів з дослідження реформування владних структур на місцях. Зокрема, Гессен В.М. «Питання місцевого управління» (1904 р.) [7]; Михайловський О. «Реформа міського самоврядування в Росії» (1908 р.) [10]; Пажитнов К.О. «Великі реформи шестидесятих років в їх минулому та сьогодні. Міське та земське самоврядування» (1911 р.) [13] та Тотоміанц В.С. «Самоврядування та міське господарство» (1910 р.) [17;18]. Автори аналізують становлення та розвиток міського законодавства та висвітлюють проблематику діяльності владних управлінських структур великих міст Російської імперії, складності проведення реформування на місцях.

Зокрема, у праці Гессена В.М. «Питання місцевого самоврядування» [7] пояснюються основні початкові завдання, які лежали в основі реформи місцевого самоврядування. У праці досить детально простежуються суперечності розвитку муніципального законодавства Російської імперії 1880-1890-х рр. Автор розглядає роль губернатора в діяльності органів нагляду за місцевою владою; розвиток інституту земських начальників; взаємовідносини між адміністрацією та земством; значущість місцевого самоврядування.

На окрему увагу заслуговує дослідження Тотоміанца В.С. «Самоврядування та міське господарство» (1910 р.) [18], в якому зібрано велику кількість фактів з тогочасних газет, проектів, міських звітів.

Михайловський О. у праці «Реформа місцевого самоврядування в Росії» [10] приділяє увагу устрою міського самоврядування, висвітлює основні норми Міських Положень 1870 та 1892 рр. та робить порівняльну характеристику цих основних законів, на яких ґрунтується діяльність влади у містах. При цьому автор зазначає, що Міське Положення 1892 р. є кроком назад.

Значним є дослідження Шрейдера Г.І. «Наше міське суспільне управління» [19], яке розкриває питання основ тогочасного міського самоврядування: склад Думи, міський бюджет, функціональну діяльність Думи та Управи, звітність та підконтрольність міського Управління. Автор також акцентує увагу на реформі 1892 р., коментуючи її як невдалу для розвитку муніципального законодавства; виказує думку про необхідність нової реформи, яка з часом має тільки прогресувати; звертає увагу на багатоманітність недоліків муніципального устрою, який прийшов на зміну реформи 1870 р.

Дослідження Пажитнова К.О. «Великі реформи шестидесятих років в їх минулому та сьогодні. Міське та земське самоврядування» [13] складається з двох частин: характеристики реформи міського самоврядування та земської реформи.

Д.І. Багалій та Д.П. Міллер у фундаментальній праці, присвяченій 250-річчю Харкова [2], розкрили сторінки історії Харківського міського самоврядування, не ставлячи перед собою завдання спеціального дослідження муніципальної історії міста.

На окрему увагу заслуговує праця дореволюційного економіста та вченого Семенова Д.Д. «Міське самоврядування. Нариси та досвіди», 1901 р. [14]. Дослідження присвячено кільком обраним темам: оптимальній організації виборчої системи в містах, спробам реформи міського самоврядування в Російській імперії, обговоренню оптимальної компетенції міського самоврядування, окремому питанню про притягнення до виборів квартиронаймачів.

Праця Немчинова В.І. «Міське самоврядування за дієвим російським законодавством» (1912 р.) [12] є докладним юридичним довідником, що містить всі тогочасні законодавства з міського самоврядування. Автор досить детально роз'яснює необхідність децентралізації влади.

М.Ф. Сумцов, також відомий вчений Харківського університету і гласний Харківської міської Думи, присвятив невеликі роботи особистостям Харківських міських голів: Є.С. Гордієнко (1908 р.) та О.К. Погорілко (1913 р.) [15, 16].

Отже, дореволюційна історіографія лише частково розкриває розвиток муніципальної влади Харкова у 1871-1917 рр. Переважають комплексні дослідження з проблеми реформування міського самоврядування та децентралізації влади в масштабах Російської імперії.

Джерела та література:

1. Бабецкий А.В. Харьков накануне нового Городского положения / А.В. Бабецкий. – Х., 1891. – 88 с.
2. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905): Историческая монография в 2 т / Д.И. Багалей, Д.П. Миллер. – Х.: Издательство городского общественного управления, 1905-1912. – Т. 2. – 982 с.
3. Вегнер А.Ю. Краткое пособие к лекциям по политике местного самоуправления, читанным в 1915-16 гг. / А.Ю. Вегнер. – Вып.1. – Х.: Утро, 1916. – 24 с.
4. Велихов Л. Трагическое состояние городских финансов / Л. Велихов // Гор. дело. – 1912. – № 4. – С. 268-270.
5. Велихов Л. Новая форма эксплуатации городских предприятий, ни концессия, ни муниципализация / Л. Велихов // Гор. дело. – 1911. – № 13-14. – С. 1047-1049.
6. Велихов Л. Новый государственный налог на недвижимости / Л. Велихов // Гор. дело. – 1911. – № 20. – С. 1461-1465.
7. Гессен В.М. Вопросы местного самоуправления / В.М. Гессен. – СПб.: Право, 1904. – 236 с.
8. Гордиенко Е.О. Харьковское городское самоуправление, нужды его и недостатки / Е.О. Гордиенко. – Х., 1884. – 29 с.
9. Максименко Д.П. Очерк деятельности Харьковского городского общественного управления по начальному народному образованию, 1871-1901 гг. / Д.П. Максименко. – Х.: Типолитография Петрова, 1903. – 136 с.
10. Михайловский А. Реформа городского самоуправления в России / А. Михайловский. – М.: Польза, 1908. – 110 с.
11. Мыш М.И. Городское положение 11 июня 1892 года с относящимися к нему узаконениями, судебными и правительственными разъяснениями / М.И. Мыш. – 8-е изд., испр. и значительно доп. – СПб., 1915. – 1298 с.
12. Немчинов В.И. Городское самоуправление по действующему русскому законодательству / В.И. Немчинов. – М.: Издание В.М. Саблина, 1912. – 395 с.
13. Пажитнов К.А. Великие реформы шестидесятых годов в их прошлом и настоящем. Городское и земское самоуправление / К.А. Пажитнов. – СПб: Печатный Труд, 1911. – 116 с.
14. Семёнов Д.Д. Городское самоуправление. Очерки и опыты / Д.Д. Семёнов. – СПб: Электро-типография Н.Я. Стойковой, 1901. – 387 с.
15. Сумцов Н.Ф. А.К. Погорелко / Н. Ф. Сумцов. – Х., 1913. – 8 с.
16. Сумцов Н.Ф. Егор Степанович Гордиенко. Некролог / Н. Ф. Сумцов. – Х., 1908. – 8 с.

17. Тотомианц В.С. Муниципализация промышленных предприятий / В.С. Тотомианц. – М.: Книжное дело, 1902. – 176 с.
18. Тотомианц В.С. Самоуправление и городское хозяйство / В.С. Тотомианц. – СПб: Вестник знаний, 1910. – 80 с.
19. Шрейдер Г.И. Наше городское и общественное управление: этюды, очерки и заметки / Шрейдер Г.И. – СПб.: Восток, 1902. – 337 с.

**Створення органів охорони пам'яток старовини (археології)
в Польщі та поширення їх діяльності на Східну Галичину
і південно-західну Волинь (1921-1938 рр.)**

Із розпадом Австро-Угорської імперії польському народові вдалося відновити свою державність. При цьому поляки ігнорували прагнення західних українців щодо створення власної державності і у війні проти ЗУНР захопили частину західноукраїнських земель, зокрема Східну Галичину та південно-західну Волинь. На території, населені переважно українцями, було поширено систему державного управління Другої Речі Посполитої.

Серед ідеологічних пріоритетів польського суспільства вирізнялась ідея збереження та активного використання культурної спадщини у справі виховання громадян-патріотів, а відтак і зміцнення польської державності. Уже з квітня 1919 р. в Другій Речі Посполитій проблемами збереження пам'яток мистецтва і культури переймалися спеціально створені для цього державні органи управління. Було сформовано, хоч і не бездоганно, проте доволі чітку за своєю структурою, службу охорони зазначеної групи пам'яток.

Стосовно пам'яток археології справи були не зовсім оптимістичні. Унаслідок поділу між Міністерством мистецтва і культури та Міністерством віросповідань і публічної освіти відповідальності за пам'ятки мистецтва та культури, з одного боку, та археології, з іншого, утворилася ситуація подвійного підпорядкування консерваторів (пам'яткоохоронців) – тож у відповідних сферах діяльності залишалася певна двозначність. Практика пам'яткоохоронної діяльності обох міністерств показала, що консерватори пам'яток мистецтва і культури віддавали перевагу роботі саме з пам'ятками мистецтва і культури, а не виявленню, реєстрації, вивченню та збереженню пам'яток археології [1]. На це були об'єктивні та суб'єктивні причини. Не всі консерватори мали необхідні знання з археології і досвід польових та лабораторних археологічних досліджень. Велику частину пам'яткоохоронних функцій стосовно пам'яток археології виконували наукові інституції та вищі навчальні заклади.

Наукова громадськість не могла забезпечити всього комплексу заходів, необхідних для збереження археологічних пам'яток. Набула поширення ідея щодо створення окремої державної інституції, яка займалася б охороною пам'яток старовини, тобто археології. Дискусії щодо цього стосувалися не тільки аспекту збереження пам'яток. Насамперед йшлося про фахове вивчення їх. Значний теоретичний внесок у справу реформування науки та організації охорони пам'яток археології зробили науковці В. Деметрикевич, В. Антонович, а також Е. Булянда.

Опубліковані В. Деметрикевичем «Нариси розвитку праісторії, як науки, в Кракові за останні десятиліття та її теперішній стан» були сприйняті сучасниками як програма реформування науки про первісність, яку тоді називали Праісторією [2]. Наступна програмна публікація В. Деметрикевича «У справі ґрунтовної реформи і нової організації публічних інституцій призначених для наукових досліджень археологічних пам'яток у Польщі, а також і для кращої їх охорони» побачила світ 1920 року [3]. На його думку, координатором діяльності у сфері дослідження доісторичних часів та охорони пам'яток праісторії мала би бути наукова установа – Археологічний інститут.

Проект статуту Державного Археологічного інституту запропонував археолог Е. Булянда, професор Львівського університету [4].

Свій проект реформування галузі подав і Володимир Антонович у програмній праці «Про опіку держави над археологією стародавніх часів Польщі». Він запропонував системний підхід до вивчення та охорони пам'яток археології. Учений запропонував створити пам'яткоохоронну інституцію, до складу якої Міністерство віросповідань і публічної освіти призначало би спеціального референта – досвідченого науковця-археолога. В. Антонович пропонував створити консерваторські округи для забезпечення охорони пам'яток древності

та управлінську вертикаль, до складу якої увійшли б археологи, призначені на посаду окружних консерваторів, що виконували б функції і державного службовця, і науковця [5].

Результатом спільних зусиль наукової громадськості та державних органів управління стало рішення щодо створення окремого органу управління у сфері охорони пам'яток археології – Державного Грона Консерваторів пам'яток доісторичних (старовини).

Сам процес творення державного органу виявився тривалим. 1920 року Міністерство віросповідання і публічної освіти створило Тимчасову Президію ДГКПД, яка підготувала Проект розпорядження Ради Міністрів щодо створення цього державного органу [6].

Територію Польщі було поділено на 8 округів, у кожному з яких призначено окружного консерватора пам'яток старовини. На території Галичини було створено 2 округи – Краківський та Львівський. У згадуваній структурі пам'яткоохоронної служби відображено не просто факт захоплення західноукраїнських земель Польщею, а й намагання поширити дію її державних органів управління.

На чолі ДГКПД була Президія, до складу якої входили обрані на загальних зборах на три роки Голова, його заступник, Секретар, професор археології доісторичних часів з Варшавського університету та окружний консерватор. Члени Президії виконували свої функції на громадських засадах. На допомогу Президії призначався штатний службовець VIII категорії. Окружний консерватор отримував статус державного службовця VI рангу. Кандидатури на цю посаду могли пропонувати Президія або почесні (гонорові) консерватори. До складу ДГКПД входили консерватори Окружні та Гонорові. У якості помічників Консерваторів були запрошені Кореспонденти і Делегати. До ДГКПД могли призначатися ще й представники зацікавлених міністерств, обов'язково з правом дорадчого голосу [7].

Для експертизи та ухвалення важливих рішень передбачалося скликання Загальних зборів ДГКПД, рішення яких ухвалювали не менш, як дві третини членів Грона.

Серед заходів ДГКПД з охорони пам'яток археології передбачалися такі: проведення інвентаризації, експертиза пам'яток та здійснення нагляду за станом їх збереження, популяризація і пропаганда необхідності охорони археологічних пам'яток, турбота про них, а також створення нових музеїв [8].

Не зважаючи на недовершеність організаційного та юридичного оформлення, ДГКПД здійснювало свою діяльність де-факто.

З часом структура органів державного управління у сфері охорони пам'яток археології зазнавала змін. 1922 року затверджено нові консерваторські округи, як-от: Львівський, з осідком у Львові (воєводства Львівське, Станіславське, Тернопільське), консерватор – Б.Януш (від 1923 р.), та Люблінський, з осідком у Любліні, (воєводства Люблінське та Волинське), консерватор – М.Древко.

Завдяки створенню управлінської вертикалі у сфері охорони доісторичних пам'яток з'явилися умови для організації і проведення заходів з охорони пам'яток археології, зокрема налагодження їх обліку.

06.03.1928 Президент Другої Речі Посполитої підписав Розпорядження про опіку над пам'ятками старовини. У цьому документі не згадувалося ні ДГКПД, ні будь-який інший орган державного управління у галузі охорони пам'яток археології. У розділі про органи управління охороною пам'яток зазначалося, що першою інстанцією управління у цій сфері є воєводські органи управління, а органом управління другої інстанції є Міністр віросповідань і публічної освіти. Також містилася вказівка на створення воєводських окружних комісій з питань охорони пам'яток. Їхні завдання, склад, місцезнаходження передбачалося визначити окремим спільним Розпорядженням Міністра віросповідань і публічної освіти та Міністра Внутрішніх Справ. Фінансування заходів окружного консерватора з охорони пам'яток мало здійснюватися з бюджету воєводського управління [9].

Після опублікування Розпорядження Президента Польської Республіки від 06.03.1928 ДГКПД припинило своє існування. Його функції виконував Варшавський Державний Археологічний Музей, створений за Розпорядженням Президента Республіки від 23.03.1928 на основі Центрального державного музею. Директором ДАМ було призначено доктора Романа Якимовича, який мав вагомий авторитет у наукових і урядових колах [10].

Після реорганізації консерваторських служб 1928 року у структурі ДАМ з'явився Відділ збереження та дослідження пам'яток. Цей відділ призначав делегатів та кореспондентів ДАМ на місцях. Музей мав можливість залучати до роботи делегатів, кореспондентів та структури колишнього ДГКПД [11].

У Галичині, хоч і в менших масштабах, ніж ДАМ у Варшаві, вивченням стародавніх часів займався Краківський Музей, завідування яким було доручено В. Деметрикевичу. На той час у м. Львові – центрі Східної Галичини – діяв музей імені Дедушицьких.

Отже, формування системи та структури державних органів охорони культурної спадщини в Польщі, яке тривало понад 10 років, створило умови для регулювання державою відносин у галузі охорони пам'яток археології. Цю систему було поширено й на землі Східної Галичини та південно-західної Волині, що на період 1921-1939 рр. опинилися у складі Польщі.

Джерела та література:

1. Петровський О. М. Формування органів охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1919-1929 рр.). / О. М. Петровський // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. А. О. Чемериса. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 10. – С. 229-235.
2. Andrzej Abramowicz. Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek / Abramowicz Andrzej. – Warszawa; Łódź) : Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, 1991. – 207 st. ; 30 cm.
3. Demetrykiewicz Włodzimierz. W sprawie gruntownej reformy i nowego urządzenia instytucji publiczny przeznaczonych do badań naukowych nad wykopaliskami archeologicznymi w Polsce, jakoteż dla umiejętnej ich ochrony // Wiadomości Archeologiczne. – 1920. – Т. V. – S. 3-23.
4. Andrzej Abramowicz. Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek..., c. 113
5. Antoniewicz W. O kurateli państwa nad archeologią starożytnych czasów Polski // Przewodnik naukowo-literacki. – Lwów, 1919. – S.1086-1110 (передрук).
6. Andrzej Abramowicz. Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek..., c.126
7. Andrzej Abramowicz. Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek... ; Blombergowa Maria Magdalena. Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi..., S.115-132.
8. Andrzej Abramowicz. Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek..., c.126
9. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami // Dziennik Ustaw RP. (№ 29). – 1928. – 17 sierpnia. – Poz. 265. – s.538-395. – Режим доступу : Internetowy System Aktów Prawnych / <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19280290265>. – 25/08/2014.
10. Blombergowa Maria Magdalena. Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi ..., c.120.
11. Andrzej Abramowicz. Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek..., c. 115.

Перші кроки в громадсько-політичній діяльності володимира загайкевича

На зламі XIX – XX ст. у Галичині відбулася структуризація українського партійно-політичного життя. Виборчі кампанії 1890-х рр. до австрійського парламенту і Галицького крайового сейму посилювали зацікавлення молоді проблемами політичного життя краю. Влиття в національний рух нового покоління – учнів старших класів гімназій та студентів – надало потужного імпульсу змаганням українців у період партійно-політичної структуризації краю. Відстоювання ідеї національної самобутності та єдності українського народу, захист його національних та соціально-економічних прав стали визначальними рисами цього періоду. Тоді ж на політичну арену Західної України виходить маловідомий адвокат В. Загайкевич.

Він народився в жовтні 1876 р. в Тернополі в родині гімназійного професора. Після закінчення місцевої народної школи та гімназії продовжив навчання на юридичному факультеті Львівського університету. «Там же посвятив він ще за часів гімназійальних, а відтак академічних свою працю для публічного добра. Зорієнтоване тернопільського міщанства, просвітне і політично-національне освідомлення Тернопільщини, се в великій мірі його заслуга» [5, с. 1].

Як і значна кількість відомих громадсько-політичних діячів ЗУНР, громадсько-політичну діяльність В. Загайкевич розпочинав у студентських товариствах, члени яких на початку XX ст. виступали з вимогами поступок у національно-культурній та освітній сфері. В. Загайкевич значну увагу приділяв як навчальному процесу, так і політичним вічам, демонстраціям. С. Баран, проаналізувавши життєвий шлях В. Загайкевича, констатував: «Ще зі студентських часів займався покійний живо громадським життям – політичним, освітнім, економічним, та розвинув широку діяльність у тих ділянках, зокрема на теренах міста Перемишля і Перемиської Землі» [6, с. 143].

Після закінчення Львівського університету В. Загайкевич працював в адвокатській канцелярії відомого львівського правника С. Федака. У 1908 р., завдяки старанням останнього, він отримав можливість взяти участь у роботі колегії оборонців під керівництвом досвідченого адвоката і політика К. Левицького у судовій справі за звинуваченням студента М. Січинського у вбивстві 12 квітня 1908 р. польського намісника графа А. Потоцького [7, с. 55].

Здобувши значний досвід адвокатської роботи та авторитет української громади краю, В. Загайкевич у 1909 р. переїхав до Перемишля, де відкрив власну адвокатську канцелярію на вулиці Казимирівській – «як йдеся до суду» на розі вулиці Сербанської. М. Андрусак згадує, що після приїзду у повіт «він зразу ж розгорнув живу культурно-освітню, політичну і економічну діяльність у Перемишлі й повіті, продовжуючи працю старшої генерації з Цеглинським у проводі».

Суспільно-політичне життя Перемишльського краю визначалося польсько-українським протистоянням, спричинене дискримінаційною щодо українського населення краю політикою місцевої польської адміністрації. Редакція «Перемиського вістника» писала: «На наших очах ведеться від ряду літ систематично польонізація наших руських сіл в повіті і то з кожним роком щораз з більшою силою, а в останніх часах прибирає вона прямо застрашаючі розміри». Боротьба за лібералізацію освітньої сфери та виборчого законодавства стало першочерговим завданням В. Загайкевича.

Ситуація набула вибухонебезпечного характеру у 1910 р. 5 березня в Академічному домі у Львові відбулися збори української студентської молоді, на яких прийнято рішення не визнавати Львівський університет польським. У відповідь 10 травня 1910 р., поляки не допустили до навчання студентів-українців. Віче українців, яке відбулося 1 липня 1910 р., несподівано завершилося вбивством українського студента А. Коцка, водночас чимало студентів отримали поранення. Проте серед затриманих поліцією 127 студентів не було жодного поляка [2, с. 209].

Після вбивства українського студента А. Коцка Перемишльським краєм прокотилася хвиля мітингів і віч, у яких особлива роль відводилася перемишльському адвокату. 2 липня 1910 р. Т. Кормош та В. Загайкевич закликали громадськість Перемишля провести 14 денну «всенародну жалобу». Згодом повітовий Народний Комітет УНДП прийняв досить радикальну відозву: «Та ось тепер наша молодіж принесла нову жертву в державі конституційні та в борбі за право свого університету. Добуте своєї святині науки – стало у нас кличем всенародним від найвисшого достойника до найменшого зарібника...».

5–7 липня 1910 р. у Перемишлі відбулися масові антипольські демонстрації. 6 липня на одній із них півторагодинну промову виголосив В. Загайкевич. Його змістовна доповідь, що була «справді мистецька за формою як і за змістом вислухали присутні мов би приковані до своїх місць, з запертим віддихом, перериваючи тільки від часу до часу стихійними зривами шаленого обурення на ворогів культурного розвою нашого». 10 липня перемишльський адвокат виступив на публічному вічі українців Перемишля, на якому обговорювалася проблема заснування народної школи з українською мовою викладання. На його думку, зважаючи на негативну позицію щодо цього питання бургомистра д-ра Долінського, школа мала фінансуватися із приватних фондів [3, с. 2].

Вражений антиукраїнською політикою місцевої влади, упродовж 1910 р. В. Загайкевич увійшов до складу керівних органів більшості суспільно-культурних і фінансово-господарських українських товариств Перемишля, зокрема «Віри», «Народного дому», «Народного Базару», «Руської щадниці» та ін., стає одним із найактивніших діячів повітового Народного Комітету Української народно-демократичної партії (УНДП), знайомиться з провідними громадсько-політичними діячами краю – Г. Цеглинським, Т. Кормошем, А. Алиськевичем, О. Яремою, професорами місцевої української гімназії. Український рух Перемишльського краю набував дедалі організованіших форм.

Разом із Т. Кормошем, В. Загайкевич входив до складу Виділу місцевої повітової філії «Просвіти». На загальних зборах, що відбулися 2 лютого 1911 р., В. Загайкевичу «доручили справу святкування річниці смерті Шевченка». Розроблена перемишльським адвокатом програма святкувань передбачала концерт «з дуже багатою та різною програмою», а також урочисті Богослужіння та святкові збори в Народному домі Перемишля, під час яких титульну доповідь виголосив В. Загайкевич [4, с. 1].

До слова, розвитку місцевої філії «Просвіти» В. Загайкевич надавав особливо важливого значення, адже через друковані видання, читальні, самоосвітні, театральні, вокально-хореографічні, музично-інструментальні гуртки товариство підносило рівень національної свідомості українського населення. Кожен захід «Просвіти» – будівництво Народного дому, конкурси художньої творчості, спільні свята – ставали вагомим чинником національно-політичної консолідації українців Надсяння.

Водночас, перебуваючи під впливом масового страйкового робітничого руху на західноукраїнських землях (тільки у 1906 р. у Східній Галичині відбулося понад 220 страйків, у яких взяли участь понад 40 тис. робітників), В. Загайкевич разом з І. Борисом «зладив» товариство «Міщанська Каса». Існуючі в Перемишлі українські банки і фінансово-господарські кооперативи, зокрема «Віра» і «Руська щадниця», були зорієнтовані на допомогу українським селянам Надсяння. Натомість «Міщанська Каса» розпочала «притягати до рідної організації українських ремісників і робітників, що напливали до Перемишля з навколишніх сіл» [1, с. 62].

На одному з довірчих зібрань товариства «Міщанська каса» В. Загайкевич констатував, що більшість перемишльської інтелігенції не розуміє значення цього фінансово-господарського товариства. Проте за дуже короткий період існування «Міщанська каса», як зазначав доповідач, «придбала понад 150 членів з-поміж наших ремісників, дрібних промисловців і зарібників і станула на так сильнім ґрунті, що можна єї зачисляти до найпевніших кредитових інституцій». У цій же доповіді не оминув В. Загайкевич і проблеми поживлення діяльності «Просвіти», організації народної школи в Перемишлі з українською мовою викладання. Його обґрунтовані думки відображені у підсумковій резолюції загальних зборів, у якій зазначалося, що створення української школи – першочергове питання для національних сил.

Джерела та література:

1. Андрусяк М. Перемишль в історії України до 1918 р. / М. Андрусяк // Перемишль – західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі зладжений редакційною колегією під проводом проф. Б. Загайкевича. – Нью-Йорк – Філадельфія, 1961. – С. 62–68.
2. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. / Василь Верига : [у 2 т.]. – Жовква : Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 199.– Т. 2. – 1998. – 502 с.
3. Віче в справі школи в Перемишли // Перемиський вісник. – 1910. – 22 липня. – С.1.
4. З діяльності філії Просвіти в Перемишлі // Перемиський вісник. – 1913. – 28 березня. – С.1.
5. Новий посол до Державної Ради // Перемиський вісник. – 1912. – 22 листопада. – С.1.
6. Перемишль – західний бастион України. – Нью-Йорк, Філадельфія, 1961. – 167 с.
7. Соляр І. Громадсько-політична діяльність Володимира Загайкевича / Ігор Соляр // Перемишль і перемиська земля протягом віків. – Львів-Перемишль, 2001. – С. 54–57.

Український революційний уряд в м.Тернополі (липень 1941 р.)

Державотворчі справи Організації українських націоналістів під керівництвом С. Бандери, що виходили з умов Акта проголошення Української держави від 30 червня 1940 р., передбачали збереження “дотеперішнього адміністративного устрою“, у кожному районі мали створюватися районна управа, команда міліції, господарське управління (земельний, лісовий, торговельний, промисловий відділи), шкільне управління, управа пошти, суд, фінансовий відділ. З 6-10 районів мали формуватися округи з окружною управою, командою міліції і господарським управлінням. З округ планувалося формувати область з обласними структурами ідентичними до районних. Передбачалося провести перепис всього майнового комплексу, визначити його охорону, відновити транспортний рух, направити шляхи і мости, видати паспорти громадян Української держави [1, арк. 118]¹.

ОУН (Б) вже на початок німецько-радянської війни мала для практичного впровадження створені підконтрольні цивільні адміністрації. Так, станом на 1-10 травня 1941 р. провідник ОУН(Б) на території України І. Климів у звітах до С. Бандери доповідав, що призначив у кожную область обласні українські національні революційні проводи, до яких увійшли голова обласного управління, військовий комендант, комендант міліції, голова народної освіти, голова транспорту, голова обласної господарської управи і т.д. Відповідно й у районах. Після проголошення Акта 30.06.1941., українським націоналістам вдалося легалізувати органи української адміністрації у 213 районах, зокрема й у Тернополі та області [2, с. 495]².

На основі сфрагістичного аналізу архівних документів тернопільського облдержархіву, станом на початок липня 1941 р., адміністративний орган у Тернополі мав назву – «Український Революційний Уряд в м. Тернопіль». Керівником виступав Чумак. У його повноваження входило налагодження всіх сфер життя міста.

Про діяльність Тернопільського обласного «уряду» в третій декаді липня 1941 року дізнаємося зі звіту його голови Василя Охримовича Проводові ОУН у Львові про ситуацію в Тернопільській області за 20-30 липня 1941 р. Так, В. Охримович вказує, що обласна управа свої заходи спрямувала у таких напрямках: 1) організаційно-адміністративного опанування території, 2) легалізація Українського уряду, 3) поглиблення або доповнення зробленого на даний час [3, с. 58]³.

В умовах переходу фронтової зони на тилову в населених пунктах Тернопілля почалося налагодження життя цивільного населення. Місцевими осередками ОУН(Б) було організовано органи місцевого самоуправління та громадської безпеки (народної міліції). Представники німецької військової влади зокрема польовий комендант полковник Подевільс та радник воєнної адміністрації майор Шредер, визнавали повітову організовану українську владу, а також видавали комендантам народної міліції посвідки на право користування зброєю.

Справа з легалізацією Тернопільської обласної округи затягувалася, на думку В. Охримовича, через вісті про створення генерального губернаторства. Однак, згідно з директивою відомства А. Розенберга, групам військ “Південь“ вказувалося, що “Бандеру і його групу треба настільки виключити, щоб на її місці створити раду довір’я”. Так звані “ради

¹ ЦДАГО, ф.1, оп.23, спр.931, арк.118.

² Шайкан В.О. Спроби легалізації органів української адміністрації, створених на початковому етапі з ініціативи ОУН (Б) і ОУН (М) / В. О. Шайкан // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Вип.9, Част.2. – 499 с. – С. 492–499. – С495.

³ Сергійчук В. Український здвиг: Поділля. 1939–1955 / В. Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с. – С.58.

довір'я“ мають співпрацювати з командуючим військового округу тилу, не повинні мати самостійних адміністративних завдань, ні власних виконавчих органів. Завдання визначалися такі: дорадчі функції при німецьких установах та посередництво між німецькими військами й місцевим населенням. Це були тимчасові правила до запровадження цивільного правління [4, с. 158]⁴. Так, від 14 липня Тернопільська обласна управа, згідно з розпорядженням польового коменданта Подевільса, отримала статус “Ради довір'я для генерала тилового району армії та управління Тернопільською областю“. Рада слугувала дорадчим органом і не мала жодних виконавчих прав. Її склад був таким: Василь Охримович – голова, заступники голови – Осип Павлишин і Олекса Олійник, референти: Стефан Чумак для справ кооперації, Роман Маркевич для комунальних справ, Роман Мамчин для сільськогосподарських справ, Осип Мурій для адміністративних справ, Володимир Шиприкевич для транспорту, Микола Хамуляк для фінансових справ, Микола Тофан для шкільництва, Роман Мороз для санітарних справ, Омелян Брикович для торгівлі і ремесла [5, с. 325-326]⁵.

Громадська інституція на чолі з В. Охримовичем як координаційним центром налагодження адміністративних справ у невизначених політико-правових умовах зробила багато. Варто відзначити умиротворення виступів з боку поляків заходами народної міліції у с. Глібів. Адже поряд з українцями намагалися організувати свою аналогічну до української державотворчої діяльності поляки і це переросло у конфлікт між ними. Таким чином, спроби поляків захопити владу у краї були придушені заходами народної міліції українців [6, с. 59-60]⁶.

Прийняття резолюцій громадських зібрань в Збаражі (20.07.1941.), в Бучачі (20.07.1941.), Тернополі (21.07.1941.) та в інших населених пунктах [42-47]⁷, де проголошувалося відновлення української державності і підтверджувалося, що організаційні заходи створення Тернопільської округи мають проводитися проводом округи під керівництвом В. Охримовича. У планах було створення повітів з центрами у Кременці, Зборові, Збаражі, Скалаті, Тернополі, Теребовлі, Бережанах, Копиченцях, Чорткові, Борщові, Бучачі. Запропоновано керівні склади повітів, міст, містечок. Проблеми виникли в Борщові, де угорські війська розігнали сформовану українцями міську управу, а створили її з поляків та євреїв [8, с. 63]⁸.

Взагалі, міська і обласна управи через відсутність інструкцій та невизначеність політичної ситуації не могла вирішити нагальні проблеми упорядкування різних напрямків життя краю. Наприклад, виникали конфлікти у земельних справах там, де не було погоджено норму земельної ділянки для селян, розпаювання земель колишніх колгоспів, визнання власності земель, розподіл сільськогосподарського інвентар'я серед селян. У промисловості – претензії кооперацій до державних підприємств. У судочинстві та охороні здоров'я бракувало фахівців, правда, вдалося запустити у рух пошту і залізницю, в шкільництві – велася робота з підготовки навчального року початкових і середніх шкіл.

⁴ Косик В. М. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941-1942).Т.1. / [упоряд. В. Косика]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Львівський державний університет ім. І.Франка ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1998. – 384 с.– С.158.

⁵ Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів / [заг. ред.: Я.Дашкевича, В.Кука]. – Львів; К. : Піраміда, 2001. – 560 с. – С.325–326.

⁶ Сергійчук В. Український здвиг: Поділля. 1939–1955 / В. Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с. – С.59–60.

⁷ ЦДАВО, ф.3833, оп.1, спр. 15-16; 32-35.

⁸ Сергійчук В. Український здвиг: Поділля. 1939–1955 / В. Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с. – С.63.

Реалізація концепції історії княжої Русі-України М.Грушевського у сучасному шкільному підручнику

Вивчення реалізації історичної концепції М.Грушевського в шкільному курсі середньовічної історії України видається нам актуальним завданням не лише з погляду методології історії та методики її викладання, а й із політичної точки зору. Адже наукове тлумачення видатним вченим історії України й ідея «русского мира», насаджувана нашим ворогом, є діаметрально протилежними, антагоністичними.

Під реалізацією концепції історії України М.Грушевського в шкільному підручнику ми маємо на увазі не лише використання наукової спадщини вченого, а й поширення його поглядів, перетворення їх з теорії в постулати.

У пропонованих тезах маємо намір розглянути декілька положень. А саме: важливі у контексті нашої теми ознаки шкільного підручника; деякі аспекти концепції М.Грушевського історії княжої Русі-України та втілення поглядів вченого у сучасній навчальній книзі.

Як відомо, шкільний підручник – наймасовіша у світі книжка, яку уважно читають, вивчають і яка є найбільш значущою для людини. Теоретики підручникотворення (Р.Арцишевський., Ю.Кузнецов) нерідко порівнюють підручник із Святим Письмом. Адже Біблію також можна розглядати як навчальну книгу. Що у них є спільного? Той, хто читає, довіряє тексту, вірить у повідомлення, які несуть ці книги. Окрім того, і Біблія, і підручник передбачають неодноразове прочитання. Повторення і заучування – два неодмінних ритуали спілкування з обома книгами. Спільним є і те, що і Біблія, і підручник подають інформацію як істину.

Наголос на окремих вище перерахованих особливостях шкільного підручника стає зрозумілішим, коли мова йде про реалізацію концепції історії України М.Грушевського. Завдяки шкільному підручнику з вузьких рамок академічної теорії погляди вченого виходять на широкий загал, стають надбанням молодшого покоління громадян України.

Творча спадщина Грушевського охоплює понад дві тисячі бібліографічних одиниць, з яких більшу частину становили його наукові, науково-популярні і публіцистичні статті, присвячені різним періодам і ділянкам української історії. Головною працею вченого є багатотомна «Історія України-Руси», у якій найповніше відбито його історичні погляди.

Дослідники відзначають, що ця праця була першим фундаментальним викладом історії України з найдавніших часів і до середини XVII ст. Широка джерельна база, врахування праць попередників, а також використання матеріалів суміжних галузей наук: археології, лінгвістики, соціології, фольклору дали авторові можливість створити багатогранну, але водночас цілісну наукову концепцію історії українського народу.

В основу «Історії України-Руси» Грушевський поклав власну оригінальну концепцію наукового дослідження. На відміну від пануючої в офіційній імперській російській історіографії схеми розвитку історичного процесу (за М.Карамзіним, С.Соловйовим, В.Ключевським, та ін.), М.Грушевський розробив власні підходи до вирішення цього питання. В узагальнюючій формі вона викладена в епохальній статті «Звичайна схема «русской» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства», надрукованій 1904р. Головною тут є теза про те, що «общерусской» історії не було й не може бути, як нема «общерусской» народності.

«Київська держава, право, культура – доводив він, – були утвором одної народності, українсько-руської, а Володимиро-Московська – другої, великоруської». По-друге, Грушевський запропонував вивчати насамперед історію народу, а не держави, що зумовлюється її підпорядкованою роллю з боку економічних, культурних і національних факторів, і, по-третє, він закликав вивчати історію української, білоруської та великоруської народностей окремо, в їх генетичному розвитку, від початків і до сьогодення.

Грушевський-історик невіддільний від Грушевського-політика. Він розглядав історичні дослідження як теоретичну основу практичної української політики.

М.Грушевський особливий наголос робив на нерозривності й тяглоті української історії від її ранньої доби через середньовіччя аж до нового періоду. Саме тому він називає свій основний твір «Історія України-Руси», пов'язуючи природну нову і стару історичну назву країни.

Наведені вище концептуальні положення історії України покладені в основу навчальної книги: Свідерський Ю.Ю., Романишин Н.Ю., Ладиченко Т.В. Історія України. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. – Київ: Грамота, 2015.

Автори намагались у доступній для семикласників формі донести зміст та дух теорії М.Грушевського, розпочинаючи із введення у шкільний курс, вперше за час існування незалежної України, терміну «Русь-Україна». Вказується, що політичним, господарським і культурним центром цієї величезної середньовічної імперії були землі сучасної України. А поляни, древляни, сіверяни, тиверці, уличі, дуліби, волиняни, бужани й хорвати були тими племінними об'єднаннями, з яких сформувався український народ.

В підручнику наголошено, що Галицько-Волинська держава, яка проіснувала з кінця XII ст. до середини XIV ст., була прямою спадкоємицею Русі-України. Розташована на українських землях, вона стала другою українською князівською державою. Її володарі – Роман Мстиславич, якого літописець називає «самодержцем усієї Русі», король Данило, його син Лев I, внук Юрій I Львович, що також титулувався «королем Русі», залишили вагомий слід в історії. Їхні імена стали символами незалежності й могутності давньої української держави.

Грушевський у політичній публіцистиці особливу увагу звертав на роль української мови, а у наукових дослідженнях широко використовував лінгвістику. За часів радянської влади питання мови були табуовані, у т.ч. й рідна мова як історичне джерело. У шкільному підручнику ми вважали за потрібне не лише наголосити на значущості рідної мови як історичного джерела, але й заохотити учнів до пошуку слів своєї мови, які слугують підказками для істориків.

Підводячи підсумки, слід згадати, що в сучасному світі йде жорстка боротьба не лише за території, сировинні запаси та ринки збуту продукції. До цих традиційних об'єктів власності додалась боротьба «за мізки» – володіння інтелектуально розвиненими людьми. В умовах українських реалій сюди додається боротьба за свідомість громадян. Не випадково громадськість так уважно відслідковує процеси реформування шкільної освіти. Адже тут зачіпаються не лише інтереси дітей та їхніх батьків. Кінцева мета шкільних реформ, у тому числі й змісту шкільного підручника, передбачає той чи інший вектор розвитку суспільства й держави.

Реалізація концепції М.Грушевського, у конкретному випадку – виведення її за академічні межі засобами шкільного підручника, сподіваємось, стане не лише кроком до популяризації ідей визначного вченого, а й вкладом у формування української політичної нації.

Джерела та література:

1. Арцишевський Р. Підручник учора, сьогодні, завтра./ Підручник XXI століття. 1 – 4, 2003, с. 22 - 29
2. Кузнецов Ю.Філософія підручника. / Підручник XXI століття. 1 – 4, 2003, с. 14 - 21
3. Свідерський Ю.Ю. Історія України: підруч. для 7 кл. загальноосвіт.навч. закл./ Свідерський Ю.Ю., Романишин Н.Ю., Ладиченко Т.В. – К.: Грамота, 2015. – 256 с.
4. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського / С. Плохій. – К.: Критика, 2011. – 600 с.
5. Грушевський М.С. Звичайна схема «русскої» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства./ Грушевський М.С. Твори у 50 томах. - Том 1. - Львів: «Світ», 2002. - 75-82 с.
6. Гирич І. Політична публіцистика Михайла Грушевського / Ігор Гирич // Грушевський М.С. Твори у 50 томах. - Том 1. – Львів: «Світ», 2002. - 47-62 с.
7. Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті / Ярослава Кодлюк. – К.: «Наш час», 2006. – 368с.

Літературна спадщина М. Грушевського

Діяльність і творчість М. Грушевського творять цілу епоху в інтелектуальному, науковому, національно-культурному і державному розвитку Нової України. Якщо ми знаємо М. Грушевського як історика, більш-менш як етнографа і літературознавця, то менше відомо про те, що М. Грушевський є автором декількох збірників статей, актуальність і злободенність яких можна повною мірою збагнути тільки зараз, коли нинішня ситуація майже повторює ту, що склалася на початку ХХ століття.

Творча спадщина Михайла Грушевського налічує не лише близько двох тисяч публіцистичних і наукових праць з історії України, її літератури і культури, але також і численну архівну і, зокрема, епістолярну спадщину, що є великою скарбницею думок і практичного досвіду з різних питань розбудови української держави, які є актуальними у наш час.

Під редакцією М. Грушевського вийшло 120 книжок „Записок наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка”. Це видання розходилося не тільки серед українців, але йшло й до великих чужих бібліотек, до університетів та академій усіх культурних народів: і в Європі, і в Америці, і навіть у Австралії. Це було перше українське видання, що звернуло на Україну увагу цілого наукового світу.

Будучи головою наукового товариства з 1897 року М. Грушевський організував друкарню, палітурню та книгарню. Бібліотека товариства за його часів стала одною з найбільших у Львові і ввійшла у зв'язки з усіма культурними країнами.

В 1899 році організував «Українську видавничу спілку, що видала 300 українських книжок. Це були твори найвизначніших українських письменників, переклади з чужих літератур, наукові твори українських та зарубіжних авторів

Будучи членом Всеукраїнської Академії Наук випустив друком до 50 томів різних праць і видань..

Михайло Грушевський своїми науковими працями на величезному масиві документальних джерел найґрунтовніше описав тисячолітню історію українського народу, його вагомий внесок у світову культуру

Багатотомна його «Історія України - Руси» це унікальна пам'ятка української всеслов'янської культури, невід'ємна складова світової культури взагалі. Неоцінима заслуга М. Грушевського перед українським народом полягає в тому, що він на величезному архівному матеріалі показав безперервність історії українського народу від часів Київської Держави і знедавна, довів, що український народ, як і всі інші слов'янські народи, має своє власне коріння. Українська нація завжди зберігала свою національну культуру та історію.

Науково-педагогічна й публіцистична спадщина М. Грушевського не обмежується його капітальними працями, трактатами, статтями, курсами лекцій, які він читав з університетських кафедр. Дбаючи про поширення історичних знань, учений поряд з вузівським підручником «Ілюстрована історія України», написав ще й дві книжки для школярів. Перша з них – «Про старі часи на Україні». Друга – «Історія України».

Загалом його перу належить майже дві тисячі праць, в яких історія України просліджується від найдавніших часів до проголошення Української Народної Республіки

М. Грушевський не тільки писав історичні праці, але й сам, робив історію він був творцем українського життя. Для України він дав незвичайно багато: розвинув українську науку до європейського рівня, поширив нові думки, наблизив нас до західної культури, і надихнув громадянство новим духом, новим життям.

Михайло Грушевський належить до тих громадських діячів, які сповна пізнали велич і насолоду тріумфу і гіркоту поразки, але до кінця залишилися вірними ідеї усього життя — самоствердженню свого народу. Пам'ять про нього — вічна, а його наукові праці — невичерпне джерело мудрості.

Джерела та література:

1. Великий українець : Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – Київ, 1992. - 551 с.
2. Верстюк В. Ф. М. С. Грушевський : Коротка хроніка життя та діяльності / В. Ф. Верстюк, Р. Я. Пиріг. – Київ : Либідь, 1966. – 144 с.
3. Верстюк, В. Ф. Діячі Української Центральної Ради : Біогр. Довідн. / В. Ф. Верстюк, О. М. Дзюба, В. Ф. Репринцев. – Київ : Наукова думка, 1988. – 254 с.
4. Владовська, Т. Видавнича діяльність М. С. Грушевського / Т. Владовська // Дивослово. – 2001. - № 2. – С. 22-23
5. Грушевський, М. С. Духовна Україна : Збірка творів / М. С. Грушевський. – Київ : Либідь, 1994. – 560с.
6. Грушевський, М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. – Київ : Наукова думка, 1992. – 543с.

Особливості функціонування парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні Першої світової війни.

Парцеляційне товариство "Земля" у Львові було організацією, основним завданням якої була парцеляція, тобто розпродаж земель великих сільських господарств (часто це були маєтки) шляхом поділу їх на маленькі земельні ділянки.

Зі спогадів активного сподвижника ідеї економічної самостійності українців К. Левицького ми дізнаємося, що "Земля" мала статус товариства з обмеженою відповідальністю, завдання якого полягали в набутті земельних ділянок для продажу, посередництві в парцеляційних процесах між покупцями й продавцями, надання правової й технічної допомоги, виділення кредитів і сприяння в отриманні кредитів у фінансових інституціях для купівлі землі чи сплати іпотечних боргів [7, с. 492].

В. Козюк вважає, що парцеляцією великої власності австрійська влада намагалася вирішити проблему малоземелля селян. Проте, на його думку, це питання не вдалося вирішити, оскільки у Галичині впродовж 1852–1912 рр. розпарцельовано 275,6 тис. га землі. Українці придбали до 1912 р. лише 38 тис. га, або 13,78 % від розпарцельованої землі [6, с. 480].

На нашу думку, такий стан речей пояснювався тим, що українці не мали власної держави, і відповідно, інституцій, які б захистили їхні в тому числі й економічні права. М. Гладун зазначає, що поляки були незадоволені тим, що українці брали під контроль землі сільськогосподарського призначення, так у 1902 р на одному з польських форумів їхні політичні діячі закликали "не видати українцям ні дюйма нашої землі" [4, с. 116].

Також на парцеляції землі наживалися і земельні магнати. У 1890 р. вони при сприянні Австро-Угорського та місцевих банків заснували Львівський парцеляційний банк, який мав на меті продаж землі великих землевласників за завищеними цінами. Так, у 1900 р. банк продавав морг землі за 1100 корон, а в 1905 р. – за 1800 корон, тоді як на Познанщині, де земля давала у 2 рази більше прибутку, морг землі продавався за 462 корони. [8, с. 230]

Тому українці, не маючи можливості створити власну державу, почали створювати окремі інституції, які мали виконувати її функції.

А. Качор вважає, що парцеляційне товариство "Земля" у Львові було організоване господарським адміністратором митрополита Андрея Шептицького відомим економістом та священиком Титом Войнаровським із метою забезпечення українських селян дешевими земельними ділянками [5, с. 22].

В. Виздрік зазначає, що парцеляційне товариство "Земля" відіграло важливу роль в процесі парцеляції українських земель на початку ХХ ст. [3, с. 154]

О. Аркуша вважає, що співзасновником товариства слід вважати також і " Крайовий союз кредитовий". На думку дослідниці, питання парцеляції землі та переходу ділянок у руки нових землевласників у Східній Галичині на початку ХХ ст. мало не лише економічний, а й національно-політичний характер, адже йшлося про перехід польської земельної власності до рук українських селян. Польські політичні сили звернули увагу на небезпеку цього процесу і всіляко намагалися йому запобігти, створюючи відповідні громадські об'єднання та використовуючи доступ до влади для формування законодавчого поля, яке б відповідало польським інтересам [5, с. 273–274].

І. Василик вважає, що питання земельної власності потребували особливої уваги та контролю [2].

Про особливості господарської діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові за перші шість років діяльності ми дізнаємося із матеріалу, який був викладений у звіті ревізійної комісії від 18 лютого 1914 р. Тоді спеціальна ревізія, сформована ревізорами РСУК відповідно до закону від 10 червня 1903 р. та розпорядження намісництва від 10 червня 1904 р. [9, с. 112–113] провела комплексну перевірку всієї господарської діяльності товариства.

Також було надано аналітичний матеріал щодо покращення ефективності виробництва та покращення фінансового стану товариства [10].

Ревізією впорядковано та перевірено заяви на вступ у члени товариства. Виявлено відсутність 25 заяв. На більшості з них був дуже нечіткий підпис. Виплати відповідних уділів здійснювалися у встановленим законом та статутами порядку [10, арк. 3].

Було констатовано дуже незначний приріст резервного фонду, а також те, що за 5 років діяльності не утворено резервні фонди товариства. На 1913 р. сума резерву становила 11555,04 крон. З метою покращення становища на наступні 10 років вирішено збільшити квоту резервного фонду [9 с. 113].

У висновках ревізорів також зафіксовано не виправдано високий рівень видатків резервного фонду товариства. Висловлювався сумнів, щодо можливості компенсації цих витрат, оскільки виплата по квотах за уділами на час ревізії знаходилася на досить низькому рівні і на найближчу перспективу не було підстав вважати, що ситуація могла змінитися. Відповідно ревізор надав рекомендації раді директорів та наглядовій раді всі кошти, отримані від поточних парцеляцій (села Гримайлівка і Хмелівка) перераховувати у резервний фонд [10, арк. 4].

Ревізією зафіксовано зменшення суми, що знаходилася на ощадних вкладах товариства у порівнянні із минулим (1912) р. На час ревізії ця сума становила 145054,72 крон. Всього вкладників було 67. Серед них були особи зі Львова та провінції, приватні структури та фізичні особи. Найбільша сума вкладу становила 25622,46 крон, але переважна більшість становили суму менше 1000 крон. Відсоток по вкладах становив 5 % та 6 % для тих, хто вклав кошти на більший термін [9, с. 113].

Також ревізійна комісія звернула окрему увагу на стан ведення діловодства в товаристві, яке, на думку ревізорів, відіграло важливу роль в залученні інвестицій, оскільки тоді вкладники та кредитори змогли б точно оцінити усі ризики та переваги від співпраці із товариством "Земля" [10, арк. 4]. Ревізійна комісія радила задля залучення кредитних коштів крайового банку здійснювати калькуляцію всіх земельних ділянок у маєтках, що піддавалися парцеляції, таким чином забезпечити прозорий облік фінансових потоків та належно оцінити власність товариства [9, с. 113].

Проте, незважаючи на ці погрішності, все ж ревізійна комісія вважала стан ведення господарства у товаристві "Земля" задовільним, ті неточності, які мали місце у звітності ревізори списували на те, що це явище було новим і відповідно й зумовило складності в оформленнях [9, с. 115].

Отже, парцеляційне товариство "Земля" у Львові відіграло важливу роль в економічних процесах, що відбувалися на західноукраїнських землях в означений період. Інституція намагалася відстоювати економічні інтереси українського народу. Проте через відсутність великого капіталу в українців масштаби діяльності товариства були незначними.

У довоєнні роки діяльність можна вважати успішними. За винятком незначних порушень, товариства розвивалося успішно.

Джерела та література:

1. Аркуша О. Українсько-польські відносини у Східній Галичині на початку ХХ ст.: акція Влодзімежа Козловського 1902–1903 років / О. Аркуша // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 268–314.
2. Василик І. Б. 2. Участь галицьких правників у створенні українських економічних і фінансових установ в кінці ХІХ на початку ХХ століття [Електронний ресурс] / І. Б. Василик // Pravotoday. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-495/
3. Виздрик В. С. Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. ХХ ст. на Західноукраїнських землях / В. С. Виздрик // Держава та армія. – 2013. – № 752. – С. 150–155.
4. Гладун М. Політика польського осадництва у Львівському воєводстві міжвоєнного періоду / М. Гладун // Військово-науковий вісник. – 2011. – № 16. – С. 115–124.
5. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України / А. Качор. – Вінніпег: УВАН, 1992. – 343 с.

6. Козюк В. В. Аграрні відносини та стан сільського господарства. Столипінська аграрна реформа, її здійснення в Україні / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова // Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку XX ст. : навчальний посібник / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова. – Київ: Знання, 2011. – С. 472–480.
7. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. Львів, 1926. – 736 с.
8. Пасічник Ю. В. Бюджетні відносини в частині України, що перебувала під владою Австрії та Австро-Угорщини / Ю. В. Пасічник // Бюджетна система України: Навчальний посібник / Ю. В. Пасічник. – Київ: Знання-прес, 2006. – С. 218–232.
9. Янюк І. Основні напрямки діяльності парцеляційного товариства "Земля" у Львові напередодні першої світової війни / Іван Янюк. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. – 2015. – №2. – Ч.1 – С. 112–116.
10. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 845, оп. 1, спр. 37, 22 арк.

**Проблематика витоків українського народу в історичній спадщині Михайла
Грушевського**

Одним із ключових напрацювань з проблем походження українського народу були дослідження Михайла Грушевського, зокрема його автохтонна теорія.

У проросійській історіографії поява українського народу розглядалася у зв'язку з міграційними процесами. Витоки національної культури подавалися як випадкове явище в контексті перехідного процесу розвитку російської культури.

Одним із перших основоположників автохтонної теорії походження українського народу є В. Хвойка, який на основі археологічних досліджень довів, що українське населення є корінним і створило свою самобутню культурну традицію.

Цю ж теорію постулював у своїй фундаментальній праці “Історія України-Руси” Михайло Грушевський.

Особливістю поглядів М. Грушевського було вивчення не історії державності, а саме народу. Він також удревнив конвенціональний поріг історії до IV ст., адже попередні історики, наприклад М. Максимович, розпочинали вивчення історії української культури з праці “Слово о полку Ігоревім”.

Аналізуючи працю ученого (“Історія української літератури”), можна прослідкувати, що М. Грушевський витоки художньої системи українців вбачає ще у доісторичні часи, відповідно розквіт — у період язичництва, а перші писемні пробації — у період Київської Русі. Таке явище простежується у назвах окремих розділів зазначеної вище праці: «Багатство синонімів у примітивних мовах», «Поезія і слово», «Забава і праця» тощо.

У низці праць (“Історія України-Руси”, “Як жив український народ”, “Ілюстрована історія України” та ін.) історик досліджує прабатьківщину українців. Опираючись на праці західноєвропейських студій, він довів синкретичність мистецтва у первісному суспільстві, пояснив появу поетичних образів. Саме мову, формування якої, на його думку, - це складний та довготривалий процес, розглядав як основоположний фактор утворення народу.

Отже, М. Грушевському як видатному досліднику української історії вдалося внести свій вклад у та поступ української етнології.

Джерела та література:

1. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 1991. –Т. 1. – 736 с
2. Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 59-77.
3. Грушевський М. Як жив український народ / Репринтне відтворення видання 1915 р. – Київ: РОВО „Укрвузполіграф”, РВЦ „Ор- біта”, 1991. – 112 с.
4. Грушевський М. Ілюстрована історія України / Репринтне відтворення видання 1913 р. – Київ – Львів, 1913. – С.10-30.

Шляхи та умови подолання тоталітарної спадщини в історичній пам'яті українського народу .

Проблема збереження і відтворення історичної пам'яті постає особливо гостро в посттоталітарних суспільствах, які перенесли колективну історичну травму, перебуваючи в стані колоніальної залежності. Подолання постколоніального синдрому є особливо актуальним і для українського суспільства. Українці прагнуть осягнути свій історичний досвід, створити об'єктивний історичний наратив, що є необхідною умовою формування модерної ідентичності.

Трагедії, які переніс український народ у минулому столітті під час перебування України в складі кривавої «тюрми народів» СРСР, спричинили появу негативних явищ у структурі історичної пам'яті: історичної травми, історичної амнезії, квазіісторичної пам'яті, фобій, історичних міфологем, відчуття історичної кривди та безвиході і, як наслідок – історичної шизофренії, що виявляється в існуванні суперечливих моделей історичної пам'яті. Як зазначає дослідник Ю. Римаренко, – підміна пам'яті – це чи не найбільший злочин тоталітарного режиму[5, с. 105].

Аналіз тоталітарного суспільства дає підставу стверджувати, що важлива частина пам'яттєвих смислів, які сприяють формуванню нації і національної держави, витісняється у сферу забороненого, тобто у сферу замовчування і перекручування історичних фактів. Як наслідок, кожне залежне суспільство, і українське зокрема, зіштовхнулось із негативним явищем колективної травми, яка, на думку Л. Нагорної «залишає на колії історії сліди незбагненого. На історичній колії часового порядку вона викарбовує розломи й розриви»[4, с. 128].

Вплив історичних травм згубно відобразився на історичній свідомості українців, що спричинило абвівалентність історичної пам'яті та появу декількох моделей ідентичності. Зокрема, В. Артюх виокремлює три типи історичної пам'яті в сучасній Україні: українську, російську та радянську [1]. Варто зазначити, що між цими моделями пам'яті існують нездоланні розбіжності, проте, російська і радянська моделі є близькими за своїми сутнісними рисами. Формування української моделі пам'яті ускладнюється розмитістю національної ідентичності та руйнуванням досвіду передачі пам'яті поколінням як на колективному, так і на індивідуальному рівні.

Процес творення нових пам'яттєвих смислів в умовах перехідного суспільства є необхідною умовою подолання дуалізму історичної пам'яті українців та їх примирення. У цьому сенсі державна політика пам'яті має бути зорієнтована на руйнацію тоталітарних установок та стереотипів, формування об'єднавчої системи цінностей. За визначенням А. Киридон, посттоталітарна пам'ять базується на актуалізації «репресованої пам'яті», «пригадування» забутих імен, подій і дат, «реабілітація пам'яті» [3, с. 112]. Цілеспрямована державна політика пам'яті здатна сприяти реінтерпретації історичних подій і їх репрезентації у нових культурних формах: монументах, меморіалах, ландшафтах, музеях, архівах, кіно, різних жанрах усних історій та біографічних конструкціях.

Загальнодержавна політика пам'яті у посттоталітарному суспільстві має здійснюватись за допомогою цілеспрямованих дій, послідовних меморативних практик. Особливу активну позицію у сфері історичної пам'яті і політики пам'яті в сучасній Україні відстоює Український інститут національної пам'яті як центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу. Потрібно зазначити, що основними завданнями УІНП є подолання тоталітарного минулого (десовєтизація), відкриття та популяризація української історії, фіксація в національній пам'яті новітніх подій – Майдану та війни з Росією. За відносно короткий час науковцями Інституту було реалізовано ряд важливих проєктів, що спрямовані на прощання українців з

комуністичним минулим та конструюванням нового проукраїнського світобачення в контексті європейської історії. Зокрема, УІНП спільно з громадськістю підготували основні тези 4 законів про декомунізацію, які були прийняті 9 квітня 2015 р. Верховною Радою України, – про заборону пропаганди комуністичного та нацистського режимів, щодо відкриття архівів КГБ, вшанування борців на волю України у ХХ ст., увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Реалізація цих законів включає важливі напрямки, що охоплюють: відкриття радянських архівів спецслужб, оцінка російської агресії в 1917–1920-рр. і визнання правонаступності державницької традиції в Україні, усунення радянських кліше із пам'яті про Другу світову війну, засудження тоталітарних режимів і заборона їх пропаганди.

Згідно з твердженням історика та голови УІНП В. Вятровича, основними складовими політики національної пам'яті є створення концепції підручкової історії України, «місць пам'яті» (пам'ятників, музеїв, заповідників, меморіалів та топоніміки), розробка календаря історичних дат.

Власне, в рамках реалізації декомунізаційного пакета законів, було встановлено календар пам'ятних дат, спрямованих на вшанування жертв тоталітарних режимів і примирення суспільства. Зокрема, 8 травня проголошено Днем пам'яті та примирення, 18 травня – День боротьби за права кримськотатарського народу, 3 неділя травня – День пам'яті жертв політичних репресій, 23 серпня – Європейський день пам'яті жертв комуністичного та нацистського тоталітарних режимів, 4 неділя листопада – День пам'яті жертв Голодомору. Ці дати мають об'єднати суспільство навколо спільних трагедій з метою їх неповторення в майбутньому.

Переосмислення Другої світової війни та запровадження нових комеморативних практик стало одним із найбільших здобутків модерної політики пам'яті. Мова йде про відзначення 8 травня як Дня пам'яті і примирення, про відмову від радянської патетики. Зокрема, в рамках національного діалогу та з метою формування спільного бачення подій Другої світової війни в контексті загальносвітової та європейської історії в Україні було започатковане відзначення Дня пам'яті і примирення 8 травня 2015 р. З цього приводу у Верховній Раді України відбулося урочисте засідання з нагоди 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Європі та завершення Другої світової війни. Ця подія вперше з часів відновлення незалежності України стала символом єднання українців та показала спадкоємний зв'язок між усіма поколіннями борців за волю нашої держави. В рамках декомунізації в Україні відбулись такі вагомні кроки, як перейменування 51 493 вулиць та 987 міст і сіл, які були названі на честь комуністичних діячів, демонтовано 1320 "ленінів" та ще 1069 тоталітарних ідолів. Зміна назв вулиць у руслі модерної комеморативної практики забезпечує, по-перше, зв'язок між поколіннями українців, а по-друге, дає змогу послідовно сформуванню україноцентричну модель історичної пам'яті, очищену від імперської та, особливо, радянської історичної спадщини.

Наявність героїчного минулого, яке солідарно визнається та усвідомлюється членами однієї спільноти, є основою її усталеності та ідентичності. Сьогодні формується національний Пантеон героїв, які визнаються в усіх регіонах нашої держави, що є важливим для становлення етно – політичної нації зі спільною історичною пам'яттю. Такі постаті, як Сергій Нігоян, Михайло Жизневські, Роман Сенник, Юрій Вербицький та інші, які загинули на Майдані, тисячі патріотів, що поклали своє життя за незалежність України на Сході, стали загальнонаціональними героями, «чий голос», за твердженням А. Міцкевича, «слухати треба».

Таким чином, досвід модерного націєтворення свідчить про те, що реалізація державної політики пам'яті, спрямованої на очищення історичного минулого від тоталітарної спадщини є важливим етапом подолання абівалентності історичної пам'яті українців та кризових явищ у національній ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Артюх В. Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій [Електронний ресурс] / В'ячеслав Артюх. – Режим доступу: soippo.narod.ru/documents/konf/artuh

2. Вятрович В. Декомунізація і академічна дискусія пам'яті [Електронний ресурс] / В. Вятрович. – Режим доступу : <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-kademychna-dyskusiya>
3. Киридон А. Концепт “історична пам'ять”: варіативність дефініювання / Алла Киридон // Україна – Європа – Світ. – Вип. 3: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 112–116.
4. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. – К., ПіЕНДім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
5. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Ю. І. Римаренко. – К. : Юрінком, 1995. – 272 с.

Видавник – ТОКІППО

Адреса для кореспонденції: 46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1.

Електронна пошта: admin@ippo.edu.te.ua

Веб-сторінка: <http://ippo.edu.te.ua/>

Т: (0352) 43-57-83

Підписано до друку 23.11.2016 р. Здано до друку 24.11.2016 р.

Формат 60на 84\16. Папір офсетний. Тираж 15 примірників.